

DE GENTSE BURGERWACHT 1830-1848

Een "papieren geschiedenis"

Dominiek De Meester

In de notulen van het college van burgemeester en schepenen van Gent d.d. woensdag 22 november 1848 kan men een zeer kort besluit lezen. Charles Coppens, kolonel van de oude Burgerwacht, wordt ontslagen van de zorg voor de documenten van deze Burgerwacht. Samen met een inventaris worden de stukken toevertrouwd aan de stad die alles opneemt in haar archief. Dit gegeven is niet zonder betekenis omdat het in eerste instantie hieraan te danken is dat dit bestand tot ons is gekomen. Er zijn niet zoveel steden en gemeenten in België die zich erop kunnen beroemen over nog veel documenten te beschikken van de oude Burgerwacht (1830-1848). Doorgaans is er nog wel wat aanwezig uit de tweede helft van de negentiende eeuw, vanaf de eerste grote herforming van de Burgerwacht tot haar stille dood na de Eerste Wereldoorlog. De Gentse situatie is uniek omdat het nog bestaande archief van de Burgerwacht voor meer dan de helft bestaat uit documenten uit de periode 1830-1848.

In het hiervoor liggende artikel wordt ingegaan op de geschreven bronnen die betrekking hebben op de Gentse, oude Burgerwacht en die thans nog aanwezig zijn in het stadsarchief. Hierbij worden twee wegen bewandeld. Er wordt vooreerst gezocht naar de manier waarop de Burgerwacht en haar rechtsvoorganger, de Burgerlijke Wacht werkten. Kennis van de administratieve ruggraat van een instelling is belangrijk om de nog voorhanden zijnde bronnen correct te interpreteren. Zeker binnen de Burgerwacht kan men verschillende deelarchieformers onderscheiden met elk eigen procedures en werkwijzen. Het valt op dat er nogal wat reglementen werden opgesteld. Of ze altijd even effectief zijn toegepast, is zeer de vraag. Ondanks alle mooie regels lijkt de oude Burgerwacht een groot deel van haar achttienjarig bestaan slechts een papieren leven te hebben geleid. Een papieren geschiedenis dus.

Minstens even belangrijk is de zoektocht naar de wederwaardigheden van het archiefbestand: werd het in de loop van de tijd uiteengetrokken of werd het integendeel al dan niet bewust tijdens bijvoorbeeld een verhuis of een herordening samengevoegd met andere documenten die van ver of nabij betrekking hadden op de Burgerwacht? Wat is met andere woorden "de geschiedenis van het papier"? Het onderscheiden van verschillende archiefvormers is niet zonder betekenis. De inhoud van een document is immers anders gekleurd al naar gelang dat document thuis hoorde in bijvoorbeeld de administratie van de Burgerwacht dan wel in de stedelijke administratie waar het betrekking had op de Burgerwacht.

1. Een papieren geschiedenis?

1.1. De Gentse Burgerlijke Wacht van 1830

De Burgerwacht waarvan hier sprake, ontstond in het kielzog van de Belgische revolutie van augustus 1830. Van oudsher verenigden burgers zich tijdelijk en vrijwillig om in eigen stad of dorp de orde te handhaven of om eigen have en goed te beschermen. Het ging hierbij steeds om lokale initiatieven. In die zin besliste de Gentse gemeenteraad in de buitengewone zitting van 27 augustus 1830 tot de oprichting van een Burgerlijke Wacht (*Garde Urbaine*).¹ Deze maatregel was een reactie op de eerste opstootjes in Brussel die leidden tot de Belgische revolutie.

Precies omdat het een direct inspelen was op concrete omstandigheden lagen de structuur en de werking van deze wacht bij het begin nog niet vast, maar werden ze geleidelijk uitgewerkt.² Een commissie die voortkwam uit de gemeenteraad werd belast met de organisatie en met het uitdelen van de opdrachten. Ze verdeelde de beschikbare manschappen in compagnieën van ongeveer honderd man, met als kapitein de meest geschikte onder hen. In tegenstelling tot gelijkaardige Burgerlijke Wachten in andere steden werden de officieren niet verkozen, maar door het stadsbestuur benoemd.³ Telkens wanneer nodig werden de kapiteins schriftelijk of via een tamboer door de commissie opgeroepen hun manschappen voor hun woonst te verzamelen. Daarop moesten ze zich naar het gemeentehuis begeven om er wapens en bevelen in ontvangst te nemen.⁴ De taakverdeling werd gedaan op het moment van het appel en naar gelang de omstandigheden van de dag. Via de adjudanten van de wacht gaf de commissie haar opdrachten door.⁵ Er was aanvankelijk geen

¹ SAG C11, notulen van de gemeenteraad d.d. 27 augustus 1830. Soms spreken de bronnen niet van *Garde Urbaine*, maar van *Garde Bourgeoise*. Volledigheidshalve en om misverstanden te vermijden moet ook gewezen worden op het bestaan van een *Garde Municipale* die in dezelfde periode door de gemeenteraad in het leven werd geroepen. In tegenstelling tot de Burgerlijke Wacht en de latere Burgerwacht die hun diensten onbezoldigd moesten leveren, werden de leden van de *Garde Municipale* uit de stadskas betaald. De documenten die op deze wacht betrekking hebben bevinden zich in SAG M22¹ en SAG M22².

² De belangrijkste bronnen in verband met de organisatie van de Burgerlijke Wacht zijn het reeds vermelde gemeenteraadsbesluit van 27 augustus 1830, het dagorder van 23 september 1830 (SAG M30⁴) en het reglement dat werd opgenomen in de notulen van de gemeenteraad van 19 oktober 1830 (SAG C11).

³ *Gazette van Gend*, 9 september 1830 bij de berichten over Gent d.d. 8 september 1830.

⁴ Dagorder voor de Burgerlijke Wacht van 23 september 1830, art. 1 (SAG M30⁴).

⁵ Dagorder voor de Burgerlijke Wacht van 23 september 1830, art. 3 (SAG M30⁴).

DE GENTSE BURGERWACHT

vaste opperbevelhebber en de commissie duidde telkens opnieuw onder de aanwezige officieren iemand voor het oppercommando aan. Dit laatste was zeker niet bevorderlijk voor een goede werking. Daarom werd op 2 oktober 1830 baron Charles Coppens bij geheime stemming in het stadhuis onder de toen reeds drieëntwintig kapiteins als opperbevelhebber gekozen. Tezelfdertijd koos men een tweede commandant en vijf majoors, één voor elk van de vijf op te richten bataljons. Pas drie weken later volgde de officiële benoeming.

Eén van de eerste taken van de opperbevelhebber was het opstellen van een reglement. Dit reglement werd in afgezwakte vorm goedgekeurd op de zitting van de gemeenteraad van 19 oktober 1830. Hierin werd de bestaansreden van de Burgerlijke Wacht omschreven als het handhaven van de openbare rust en orde, het doen eerbiedigen van de wet en het doen respecteren van de personen en hun eigendommen. Het uitvoeren van de onbetaalde bewakings- en patrouillediensten was voor elke mannelijke burger tussen 18 en 50 jaar een plicht. Opvallend was het uitsluiten van de lagere sociale klassen. Werklieden en dienstboden waren niet welkom in de Gentse Burgerlijke Wacht. Om anderzijds te vermijden dat wie wel in aanmerking kwam voor de dienst zou proberen te ontsnappen aan zijn plicht of zijn plicht niet naar behoren zou vervullen, werd voorzien in de oprichting van een tuchtraad.

De gemeenteraad dacht dat ze beroep zou kunnen doen op ongeveer 4800 man.⁶ Deze zouden verdeeld worden in vijf bataljons en elk bataljon in acht compagnieën. Het is twijfelachtig of de Burgerlijke Wacht van Gent ooit zijn volle getalsterkte heeft bereikt. Uit een overzicht van het effectief⁷ blijkt dat er in januari-februari 1831 achtendertig compagnieën waren.

Naast een infanterie was er ook een Burgerlijke Wacht te paard.⁸ Op dezelfde dag als het stadsbestuur de Burgerlijke Wacht oprichtte (27 augustus 1830), besloten enkele notabelen zich te verenigen in de *Garde Urbaine à cheval*. Ook zij stelden zich tot doel de eigendommen van gelijkgezinden te beschermen en te helpen de rust in de stad te handhaven. Bij monde van hun bevelhebber vroegen ze hiervoor de goedkeuring van het stadsbestuur. Opvallend is dat in het reglement van de gewone Burgerlijke Wacht van 19 oktober 1830 met geen woord wordt gerept over bijzondere korpsen zoals de wacht te paard. Toen Charles Coppens het na zijn aanstelling tot opperbevelhebber van de Gentse Burgerlijke Wacht op 2 oktober 1830 de normaalste zaak vond dat ook de ruitery onder zijn bevel kwam, kreeg hij het deksel op zijn neus.⁹ Men

⁶ Reglement van de Burgerlijke Wacht art. 14- 16 (SAG M30⁴).

⁷ SAG M25/GB/21.

⁸ Dagorder voor de Burgerlijke Wacht van 23 september 1830, art. 6 (SAG M30⁴).

⁹ R. VAN AERDE, "De Gentse Burgerlijke Wachten. 1814-1914", in *Gentse tijdingen*, 1994 (2), pp. 97-98.

wenste zelfstandig te blijven en alleen bevelen te ontvangen van de burgermeester.

Een artillerieafdeling bestond er aanvankelijk niet bij de Burgerlijke Wacht aangezien de Gentse brandweer tot op dat ogenblik de stadsartillerie had bediend. Toch gingen er stemmen op om de Burgerlijke Wacht van geschut te voorzien.¹⁰

1.2. Van Burgerlijke Wacht naar Burgerwacht in Gent

Op het nationale vlak bleef het Voorlopige Bewind ondertussen niet stil zitten. In een besluit van 26 oktober 1830 liet het weten dat het de intentie had een nationale Burgerwacht (*Garde Civique*) op te richten. Leger en rijkswacht waren in de eerste dagen van het nieuwe België nog in volle organisatie. In geval van oorlog waren ze niet in staat om ook nog eens de interne veiligheid te garanderen. Voor deze opdracht dacht de jonge Belgische overheid aan de lokale Burgerlijke Wachten. Het besluit van 26 oktober 1830 legaliseerde eerst en vooral alle plaatselijke milities of Burgerlijke Wachten.¹¹ Een grote twee maanden later, op 31 december 1830, keurde het Nationaal Congres het decreet inzake de Burgerwacht goed. De snelheid waarmee de wetgever te werk diende te gaan, zorgde voor tal van onvolkomenheden in deze wet. Ze zou in de eerstvolgende jaren nog menige aanvulling en verduidelijking nodig hebben. In tegenstelling tot vroegere instellingen met dezelfde naam oversteeg de Burgerwacht als nationale instelling het plaatselijke niveau. Naast een verplichte infanterie konden steden en gemeenten onder bepaalde voorwaarden een cavalerie en artillerie-eenheid oprichten.¹²

Te Gent verving de gewone Burgerwacht te voet vanaf 31 december 1830 officieel de Burgerlijke Wacht. In de praktijk was er een onduidelijke overgangperiode tussen Burgerlijke Wacht en Burgerwacht en trad deze laatste pas feitelijk in werking vanaf 25 maart 1831. Op deze dag werd in het register van de dagorders van alle compagnieën, bataljons en legioenen van de Burgerwacht van het kanton Gent het eerste dagorder ingeschreven. De dagelijkse dienst begon op 5 april 1831 en bestond uit het wacht lopen in de eigen wijk.¹³

¹⁰ R. VAN AERDE, "De Gentse Burgerlijke Wachten. 1814-1914", in *Gentse tijdingen*, 1994 (2), pp. 106-108 en D. DE MEESTER, *Drie maal een kijk op burgers in het geweer in Gent (1830-1848)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, 2003, p.17

¹¹ Besluit van 26 oktober 1830 art.3 en art.7.

¹² Wet van 31 december 1830, art. 30-35.

¹³ Dagorders voor het ganse korps, order nr. 2 d.d. 5 april 1831 (SAG M25/GC/890).

DE GENTSE BURGERWACHT

De wet van 31 december 1830 hield voor Gent in dat er vanaf die datum een wettelijke basis was om de *Garde Urbaine à cheval* eindelijk te integreren in de nieuw in te richten Burgerwacht. Bovendien kon de gemeenteraad beslissen om de bestaande compagnieën *pompiers et sapeurs* eveneens onder het bevel van de commandant van de Burgerwacht te brengen. Door een orangistische opstand begin februari 1831 had de *Garde Urbaine à cheval* zich gecompromitteerd en was ze feitelijk opgeheven. Voor Charles Coppens was dit het uitgelezen moment om een nieuwe ruitersjafdeling op te richten en deze onder zijn bevel te plaatsen.¹⁴ Het heeft er alle schijn van dat deze bere- den Burgerwacht geen lang leven was beschoren. In de bronnen komt ze nauwelijks ter sprake en in de *Wegwijzer der Stad Gent en Provintialen Almanach van Oost-Vlaanderen* wordt ze voor de laatste keer vermeld in de uitgave van 1834.

Ook een artillerieafdeling kwam er. In december 1830-januari 1831 voelde het stadsbestuur weinig voor de oprichting van een compagnie artillerie binnen de Burgerwacht. Men hield het liever bij de bestaande situatie waar de brandweer deze functie waarnam. Tegen de visie van het stadsbestuur in besloten wachten die de hand hadden gelegd op enkele geschutsstukken, zelf een eenheid op te richten. Wellicht kon de *Commission de sûreté publique* die na de orangistische opstand van februari 1831 het stadsbestuur verving en waarvan Charles Coppens de voorzitter was, gemakkelijker overtuigd worden. De commissie gaf haar fiat dat volgens de wet van 31 december 1830 vereist was. Net als bij de bere- den Burgerwacht deemsterde de artillerieafdeling van de Burgerwacht geleidelijk weg. Voor de laatste keer werd ze vermeld in de *Wegwijzer der Stad Gent en Provintialen Almanach van Oost-Vlaanderen voor het jaar 1834*.¹⁵

De wet van 31 december 1830 voorzag niet in het oprichten van muziekkorpsen bij de Burgerwacht, maar de minister van Binnenlandse Zaken liet op 28 maart 1831 weten dat hij de oprichting van dergelijke korpsen wel zou goedkeuren. Hiertoe moest men een voorstel bezorgen dat gesteund werd door de kantonale commandant van de Burgerwacht. Bovendien moest men op voorhand het advies van de gemeenteraad inwinnen. Het waren de oprichters of de liefhebbers van het muziekkorps die de kosten zelf moesten dragen.¹⁶ De omzendbrief van de minister was blijkbaar een antwoord op vragen die hij vanuit het hele land had gekregen. Ook in Gent had men reeds voor het schrijven van de minister het initiatief genomen om een muziekkorps op te richten. De *Gazette van Gend* berichtte in haar editie van 24 februari dat er zich al mensen hadden aangeboden om een muziekkorps te vormen binnen de

¹⁴ *Gazette Van Gend*, 17 februari 1831 en 13 maart 1831.

¹⁵ D. DE MEESTER, *Drie maal een kijk op burgers in het geweer in Gent (1830-1848)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, 2003, p. 20.

¹⁶ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen 1831(2)* nr. 120.

Burgerwacht. Volgens dezelfde krant waren er nog geen twee weken later reeds zestig leden.¹⁷ Op 9 maart 1831 werd een eerste reglement goedgekeurd voor het muziekkorps van de Gentse Burgerwacht. Halfweg 1832 werd het Gentse muziekkorps van de Burgerwacht ontbonden en vervangen door een nieuw korps dat veel strakker was geïntegreerd in de structuur van de Burgerwacht. Vermoedelijk had dit te maken met een gebrek aan tucht en met financiële problemen.¹⁸

1.3. Doel en structuur van de Burgerwacht

Algemeen

Het doel van de nationaal georganiseerde Burgerwacht was het handhaven van de orde en het bewaken van de onafhankelijkheid en de integriteit van het grondgebied.¹⁹ De organisatie gebeurde per vrederegterkanton.²⁰

In vredestijd sprak men van sedentaire wacht en deed men dienst in zijn eigen gemeente. Deze dienst was persoonlijk en verplicht voor alle mannen tussen 21 en 50 jaar. Bovendien moest men zich op eigen kosten een voorgeschreven uniform aanschaffen en de diensten gratis presteren, al voorzag de wetgever hierop wel enkele uitzonderingen. Een wet van 2 januari 1835 zou nog meer nuanceren. In gemeenten of steden zoals Gent met meer dan 5000 inwoners werd een gewone en een reservedienst ingevoerd.²¹ Het criterium dat men hanteerde was of men zijn uniform volledig zelf kon bekostigen of niet. Wachten uit de reserve werden slechts in uitzonderlijke omstandigheden opgeroepen voor de dienst. In elk geval moest de gewone dienst van een compagnie minstens zestig man tellen in plaats van honderd à honderdvijftig volgens de wet van 1830.²² De onderverdeling van de Gentse wachten in een eerste, tweede en derde categorie²³ had dus te maken met de financiële draagkracht van de wachten. Zij die hun uniform vrijwel volledig op eigen kosten konden aanschaffen, zij die hun uniform slechts voor een klein deel konden betalen en zij die niets konden betalen. De bewapening die aanvankelijk zeer rudimentair was en uit pieken kon bestaan, werd door de hogere overheid beschikbaar gesteld. Het was de burgemeester of de bevelhebber van de plaatselijke Burgerwacht die het initiatief kon nemen tot het optreden van de

¹⁷ *Gazette van Gend*, 6 maart 1831 bij de berichten over Gent d.d. 5 maart 1831.

¹⁸ D. DE MEESTER, *Drie maal een kijk op burgers in het geweer in Gent (1830-1848)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, 2003, pp. 86-90.

¹⁹ Wet van 31 december 1830 art. 1.

²⁰ Wet van 31 december 1830 art. 16.

²¹ Wet van 2 januari 1835, art. 1 en art 5.

²² Wet van 2 januari 1835, art. 5 en *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1835(1), nr. 10.

²³ Zie SAG M25/GC/104.

DE GENTSE BURGERWACHT

wacht. De bedoeling was in de eerste plaats om bijvoorbeeld via patrouilles te waken over de openbare orde en veiligheid. Men kon zich slechts in zeer uitzonderlijke omstandigheden laten vervangen. Gewone wachten konden verder maximaal tot twee oefeningen of inspecties per jaar worden verplicht. Van officieren en onderofficieren werd een grotere inspanning verwacht.²⁴ Het zal niemand verwonderen dat deze instelling op weinig sympathie van de gewone bevolking kon rekenen.

In oorlogstijd werden de manschappen verdeeld over drie bannen. Mannen, jonger dan 30 jaar, ongehuwd of weduwnaar zonder kinderen vormden de eerste ban, ook wel voorban of beweegbare ban genoemd. Men sprak van beweegbare ban omdat men in tegenstelling tot de sedentaire wacht niet enkel in de eigen stad of gemeente kon worden ingezet, maar ook overal elders in het land. De tweede ban bestond uit alleenstaanden of weduwnaars zonder kinderen tussen de 31 en 50 jaar. De derde ban bevatte alle anderen. De organisatie en mobilisatie van de bannen gebeurde afzonderlijk -dit is onderscheiden van de sedentaire wacht en ban per ban- en werd door de wetgever geregeld. Een burgemeester kon hiertoe geen initiatief nemen zoals bij de sedentaire wacht wel het geval was. De taak van de voorban was de onschendbaarheid van het grondgebied te verdedigen. De tweede ban kon slechts georganiseerd worden na mobilisatie van de eerste ban. Haar taak was het leger bij te staan en haar actieterrein beperkte zich liefst tot de eigen provincie. De bestaansreden van de derde ban was altijd sedentair en beperkte zich dus tot de eigen stad of gemeente. In tegenstelling tot de sedentaire wacht was de dienst in de gemobiliseerde bannen niet meer persoonlijk en kon men zich veel gemakkelijker laten vervangen. Wachten die militaire taken vervulden kregen de voordelen en rechten die aan de legerdienst verbonden waren zoals soldij en vergoedingen in natura. Van zodra ze naar hun woonplaats terugkeerden, vervielen deze voordelen.²⁵

In het kader van de oude Burgerwacht (1830-1848) is het belangrijk te weten dat België van 1831 tot 1839 officieel in oorlog was met Nederland. Voor Gent betekende dit dat de eerste ban officieel gemobiliseerd bleef van 7 juni 1831²⁶ tot 6 februari 1840.²⁷ In principe kon na een mobilisatie van de eerste ban ook de tweede ban worden georganiseerd. De wetgever heeft hiertoe nooit besloten zodat tweede en derde ban samen de sedentaire diensten hebben verzekerd.²⁸ Na februari 1840 zou de Burgerwacht een sluimerend bestaan lei-

²⁴ Wet van 31 december 1830 art. 36-42.

²⁵ Wet van 31 december 1830 art. 43-50.

²⁶ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(2), nr. 183.

²⁷ Dagorder nr. 155 d.d. 6 februari 1840 (SAG M25/GC/891).

²⁸ Wanneer in dit artikel van de eerste ban wordt gesproken dan worden de termen eerste ban, voorban of beweegbare ban gebruikt. Wanneer over de tweede en derde ban wordt gesproken, dan worden ze aangeduid met de term sedentaire (Burger)wacht

DOMINIEK DE MEESTER

den tot ze in 1848 via een wetswijziging werd gereorganiseerd en haar takenpakket werd aangepast. Van toen af sprak men van de oude (voor 1848) en de nieuwe Burgerwacht (vanaf 1848).

Zoals gezegd werd de Burgerwacht ingericht per gerechtelijk kanton. Het kon gebeuren dat een stad in meerdere kantons was verdeeld zoals in Gent. In dit geval werden de Burgerwachten van alle delen der kantons die tot de stad behoorden in één korps verenigd. De Burgerwachten van de andere gemeenten van dezelfde kantons werden dan afzonderlijk ingericht²⁹, tenzij de provincieraad deze wachten in één korps wenste te verenigen³⁰.

Al naar gelang het aantal manschappen dat een korps telde, sprak men van een bataljon of een legioen.³¹ De Gentse sedentaire wacht telde vier stedelijke legioenen en één legioen van de landelijke gemeenten. Een Gents legioen telde ongeveer 2400 man en was onderverdeeld in drie bataljons van circa 800 man die op hun beurt onderverdeeld werden in zes compagnieën van 100 tot 150 man. Aan deze organisatie was een hiërarchische bevelstructuur verbonden die te vergelijken was met deze van het leger. Boven de wachten stonden onderofficieren, vervolgens lagere officieren en tenslotte de hogere officieren. Elk Gents legioen werd geleid door een kolonel die bijgestaan werd door een staf. Omdat Gent vijf legioenen telde kreeg één kolonel het opperbevel. Van 1831 tot 1848 was de reeds eerder genoemde Charles Coppens de kolonel-opperbevelhebber of kantonale commandant. Om zijn taak van leiding en coördinatie naar behoren te kunnen vervullen beschikte hij over een afzonderlijke staf: het bureau van de kolonel-opperbevelhebber.

In principe was de dienst die men de Burgerwacht moest leveren onbezoldigd³². Omdat het onmogelijk was om de continuïteit te verzekeren zonder mensen die voltijds of deeltijds voor de Burgerwacht werkten, werd een vergoeding voorzien voor een aantal functies. Dit was in de wetgeving duidelijk voorzien voor elk legioen afzonderlijk, maar niet voor het bureau van de kolonel-opperbevelhebber. In afwachting van een definitieve oplossing hield men om deze reden in Gent een heffing van 5% of 10% op de bezoldigingen van de titularissen van de legioenen en gebruikte men deze heffing om de medewerkers van het bureau van de opperbevelhebber te betalen.³³

²⁹ Wet van 31 december 1830 art. 16.

³⁰ Decreet van 22 juni 1831 art. 4.

³¹ Wet van 31 december 1830 art. 17.

³² Hierover gaan de art. 60-68 van de wet van 31 december 1830.

³³ Zie SAG M25/GC/168 dat een toelichting bij de begroting van 1833 bevat.

DE GENTSE BURGERWACHT

Administratie en financiën: de bestuursraden

Er waren dus bezoldigde titularissen binnen de Burgerwacht. Verder was er nood aan lokalen, uitrusting van die lokalen en moest er een minimum aan bureelbenodigdheden zijn. Dit betekent dat de wetgever moest voorzien in een instantie die zich met een begroting en een jaarrekening bezig hield, in een te volgen procedure en in een geldschieter. Vooraf moet worden opgemerkt dat begroting en jaarrekening van de Burgerwacht enkel betrekking hadden op de sedentaire wacht. De gemobiliseerde eerste ban die militaire dienst verrichtte, viel hierbuiten omdat de wachten op dat moment niet meer onbezoldigd waren, maar genoten van de rechten en plichten van een militair en dus soldij ontvingen ten laste van de Belgische staat.³⁴

Binnen elk Gents legioen was het de bijzondere bestuursraad (*conseil d'administration/bestieringsraad*) die jaarlijks een begroting en een eindafrekening opmaakte.³⁵ Een belangrijke rol was weggelegd voor de kapitein-kwartiermeester van het legioen. Hij bereidde de vergaderingen voor en maakte nadien het proces-verbaal van de zitting op. De taak van de bestuursraad was strikt gelimiteerd tot administratie en boekhouding. Dit hield in dat een bestuursraad zich niet mocht mengen in zaken die behoorden tot bijvoorbeeld de actieve dienst of de tucht.³⁶ In zijn begroting en jaarrekening kon de kapitein-kwartiermeester geen andere uitgaven inbrengen dan deze die op het formulier waren voorzien: aankoop van bataljonsvlag en vaandels, uitgaven voor bureelbenodigdheden en bezoldiging van enkele titularissen.

Vermoedelijk omdat het handiger was om met de vijf legioenen samen één begroting en één jaarrekening in te dienen kwam er ook een algemene bestuursraad. In de eerste processen-verbaal vindt men aanvankelijk nog de omschrijving: *les conseils d'administration des cinq légions*, maar dit werd al snel *le conseil général d'administration*. In Gent had men dus een algemene bestuursraad en vijf bijzondere bestuursraden. Over de samenstelling en de werking van zo'n algemene bestuursraad was echter niets voorzien door de wetgever. Enkel de stukken in het archiefbestand van de Gentse Burgerwacht laten toe om zich daar een beeld van te vormen. Uit de processen-verbaal van de algemene bestuursraad bleek dat er een vaste voorzitter was en een wisselend aantal leden.³⁷ Vermoedelijk werd elk legioen gevraagd om afgevaardigden van zijn bijzondere bestuursraad te sturen. Een kapitein-kwartiermeester van één van de vijf legioenen vervulde de functie van secretaris.³⁸ In tegenstelling tot de bijzondere bestuursraden zijn van de algemene bestuursraad

³⁴ Wet van 31 december 1830 art. 66.

³⁵ Wet van 31 december 1830, art. 63 en art. 67.

³⁶ Intern reglement art. 31 (SAG M25/GC/407).

³⁷ Zie SAG M25/GC/136-154.

³⁸ Intern reglement art. 23 (SAG M25/GC/407).

DOMINIEK DE MEESTER

nogal wat processen-verbaal van de zittingen bewaard. Zo ook talrijke exemplaren van begroting en jaarrekening met bewijsstukken. Het is wel opvallend dat er soms voor alle vijf legioenen één begroting werd ingediend en soms één voor de vier stadslegioenen en één voor het legioen van de landelijke gemeenten.³⁹

Omdat het bureau van de kolonel-opperbevelhebber los stond van de legioenen en dus geen bijzondere bestuursraad boven zich had, moest de bureauchef van deze instelling rekenschap van zijn beheer afleggen tegenover de algemene bestuursraad en daar ook de goedkeuring vragen voor toekomstige uitgaven. Ook hij maakte jaarlijks een begroting en een rekening op die hij aan de algemene bestuursraad overhandigde. Net als de kapitein-kwartiermeesters had hij niet alleen een boekhoudkundige taak, maar was hij tevens hoofd van de administratie onder het gezag van de kolonel-opperbevelhebber. Deze verantwoordelijkheid betrof niet enkel het bureau van de kolonel-opperbevelhebber zelf, maar ook het muziekkorps en de bijzondere eenheden van artillerie en cavalerie.⁴⁰

Omdat uit de procedure die de bestuursraden moesten volgen duidelijk de verwevenheid met andere archiefvormende instellingen blijkt, wordt hier nader op ingegaan. Het biedt een verklaring voor de vermenging van verschillende bestanden, in het bijzonder deze van de stad met deze van de Burgerwacht.

Ieder jaar in juli of augustus riep het Comité van Conservatie -dat de gedeputeerde staten van Oost-Vlaanderen verving- de bestuursraden van de Burgerwacht op om hun begroting op te maken voor het volgende jaar⁴¹. Deze begroting moest immers in orde zijn halverwege september, de uiterste datum waarop steden en gemeenten moesten vergaderen over hun eigen begroting. Zij draaiden immers op voor de financiering van de Burgerwacht en moesten de begroting van de Burgerwacht in hun eigen begroting kunnen inschrijven.⁴² Om tot het opstellen van de begroting te kunnen overgaan bezorgde het Comité van Conservatie via de districtscommissarissen (voor de kleinere

³⁹ In het proces-verbaal van de zitting van de algemene bestuursraad van 30 december 1831 bevindt zich een brief van het Comité van Conservatie waarin uitdrukkelijk gevraagd wordt om in de begroting een onderscheid te maken tussen de Burgerwacht van de stad en van de landelijke gemeenten. (SAG M25/GC/136).

⁴⁰ Intern reglement art. 27 (SAG M25/GC/407).

⁴¹ Een uitzondering hierop vormde de begroting voor het jaar 1831. Deze werd pas opgemaakt in juli 1831. Zie *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831 (3) nr. 20. De procedure die moest worden gevolgd bij het opstellen van de begroting, werd ieder jaar in juli of augustus in het *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* gepubliceerd. Deze publicatie vormt dan ook de basis van deze uiteenzetting.

⁴² Zie hierover bijvoorbeeld *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1834 (2) nr.29.

DE GENTSE BURGERWACHT

gemeenten) of via de lokale besturen blanco begrotingsformulieren aan de bestuursraad van de Burgerwacht. In Gent zullen de formulieren wellicht bezorgd zijn aan de algemene bestuursraad. Die zorgde dan voor een verspreiding onder de vijf legioenen en het bureau van de kolonel opperbevelhebber. Nadat elk voor zich zijn begroting had opgesteld, werd alles samengebracht.

Eens de gezamenlijke begroting van de vijf legioenen was opgemaakt, werd hij met een toelichting (*cahier d'observation*) in vijfvoud doorgestuurd naar de gemeenteraad van de kantonale hoofdplaats. Wellicht werd één van de vijf exemplaren door de stad afgestempeld, afgetekend en als bewijs van ontvangst teruggestuurd naar de bestuursraad van de Burgerwacht. Als enige van alle gemeenten van het kanton mocht deze gemeenteraad zijn mening geven over het nut van de voorgestelde uitgaven van de Burgerwacht. Dit gebeurde in een meestal uitvoerig verslag dat door een commissie werd opgesteld en nadien werd goedgekeurd op de gemeenteraad.⁴³ Het College van Burgemeester en Schepenen moest er zorg voor dragen dat deze begroting gedurende tien dagen werd geafficheerd aan het stadhuis van de kantonale hoofdplaats.⁴⁴ Pas daarna werd de begroting samen met de toelichting en de eventuele opmerkingen van de gemeenteraad overgemaakt aan het Comité van Conservatie. Dat Comité van Conservatie nam een beslissing en stuurde één van de vijf exemplaren afgestempeld en afgetekend terug naar de bestuursraad van de Burgerwacht. Indien een kanton meerdere gemeenten omvatte, moest de bestuursraad vervolgens elk gemeentebestuur verwittigen van zijn aandeel in de begroting⁴⁵. De gemeenten moesten dit aandeel in hun begroting opnemen en binnen het genoemde jaar de som in één maal of in vier maal betalen in handen van de kwartiermeester die met de invordering was belast.⁴⁶ Van deze begrotingen en de erbij horende toelichtingen zijn nu meestal nog meerdere exemplaren bewaard. Soms gaat het om minuten, soms om exemplaren die door de gemeente zijn afgestempeld, soms om exemplaren die door de gemeenten en het Comité van Conservatie zijn vervolledigd, afgestempeld en teruggestuurd naar de Burgerwacht.

⁴³ In het archiefbestand van de stad Gent over de Burgerwacht zijn dergelijke verslagen bewaard. Ze bevinden zich tussen de stukken betreffende de begroting en de jaarrekening (SAG M25/GC/131-150 en 161-171)

⁴⁴ Wet van 31 december 1830, art. 68.

⁴⁵ Decreet van 22 juni 1831, art. 16 bepaalt dat het de Permanente Commissie van de provincieraad is die de verdeling maakt, a rato van het aantal wachten dat in elke gemeente in actieve dienst is.

⁴⁶ Een termijn waarbinnen moest worden betaald werd niet vastgelegd in de wet van 31 december 1830. Ze werd wel verplichtend gemaakt via het *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen*. Zie bijvoorbeeld *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831 (3) nr. 35. In de wet van 2 januari 1835 werd deze bepaling wel opgenomen in art. 23. Bovendien kon de de Bestendige Deputatie van de provincieraad een onmiddellijke betaling verordenen bij wanbetaling.

DOMINIEK DE MEESTER

Eens het dienstjaar voorbij moest ook een jaarrekening worden opgemaakt als verantwoording voor de gedane uitgaven.⁴⁷ In de loop van de maand april volgend op het dienstjaar riep het Comité van Conservatie de bestuursraden op hun rekeningen te controleren voor 15 juni. Via de districtscommissarissen of het bestuur van de kantonale hoofdplaats werden voorgedrukte formulieren bezorgd aan de bestuursraden, *in casu* aan de kapitein kwartiermeester. In de praktijk is vast te stellen dat deze formulieren enkel werden gebruikt voor de jaarrekening van de vijf legioenen samen of voor deze van de vier stadslegioenen enerzijds en het legioen van de landelijke gemeenten anderzijds. Toch maakte elke kapitein kwartiermeester evenals het hoofd van het bureau van de kolonel-opperbevelhebber een afzonderlijke, volledig met de hand geschreven rekening op die hij bezorgde aan de algemene bestuursraad. Daar werd dan de gemeenschappelijke rekening opgemaakt, samen met een toelichting bij deze rekening, het zogenaamde *kohier van aenmerkingen*. Dit alles moest in vijfvoud worden overgemaakt aan het College van Burgemeester en Schepenen van de kantonale hoofdplaats. Het verdere verloop vertoont veel gelijkenis met de begroting. De gemeenteraad kon zijn mening geven over de jaarrekening in een meestal uitvoerig verslag dat door een commissie werd opgesteld en goedgekeurd in de gemeenteraad.⁴⁸ Het College van Burgemeester en Schepenen moest er zorg voor dragen dat deze jaarrekening gedurende tien dagen werd geafficheerd aan het stadhuis van de kantonale hoofdplaats.⁴⁹ Pas daarna werd de jaarrekening samen met de toelichting en de eventuele opmerkingen van de gemeenteraad overgemaakt aan het Comité van Conservatie. Dat Comité van Conservatie nam een beslissing en stuurde één van de vijf exemplaren vervolledigd, afgestempeld en afgetekend terug naar de bestuursraad van de Burgerwacht. Het spreekt voor zich dat een jaarrekening moest kunnen gestaafd worden met bewijsstukken.

Het waren de steden en gemeenten die de grootste financiële lasten van de Burgerwacht moesten dragen. Om dit mogelijk te maken en om de pil voor de lokale besturen te vergulden werden bijkomende inkomsten voorzien. Er werd al gewezen op het feit dat de dienst in de Burgerwacht in principe onbezoldigd was zodat wie effectief dienst deed er een stuk inkomen bij inschoot. Welstellende gezinnen die niemand in hun midden hadden die dienst moest doen in de Burgerwacht, kenden dit nadeel niet. Anderzijds profiteerden zij wel van de handhaving van de rust en de openbare orde door de Burgerwacht. Om dit onrecht uit de wereld te helpen voorzag de wetgever in een nieuwe belasting: welstellende families zonder Burgerwacht in hun midden moesten de gemeentekas de waarde van één dagloon betalen en dit per dienstbeurt.⁵⁰

⁴⁷ Voor de hier beschreven procedure zie bijvoorbeeld *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1832(1) nr 115.

⁴⁸ Zie SAG M25/GC/131-150 en 151-171.

⁴⁹ Wet van 31 december 1830, art. 68.

⁵⁰ Wet van 31 december 1830, art. 60.

DE GENTSE BURGERWACHT

Wachten van de eerste ban die zich wilden laten vervangen, moesten net als de welstellende burgers zonder wacht in hun midden een belasting betalen.

Een andere inkomstenbron waren de boetes die onwillige wachten moesten betalen. De aanleiding tot de boetes kon zeer divers zijn. Men had zich niet (tijdig) ingeschreven op de lijsten van de Burgerwacht of men had wapens en uitrustingsstukken niet terugbezorgd of men weigerde zich het voorgeschreven uniform aan te schaffen.

Het kon ook gaan om geldelijke straffen die werden uitgesproken door de tuchtraad van de Burgerwacht wegens bijvoorbeeld insubordinatie.

Het mag duidelijk zijn dat deze inkomsten voor de stad bijkomend administratief werk opleverden, leidden tot ongenoegen bij een deel van de bevolking en aanleiding waren voor betwistingen.

De kantonale raad

Naast een instelling die zich binnen de Burgerwacht bezig hield met boekhouding en administratie werd ook voorzien in een instelling die zich toelegde op het in- en uitschrijven in/uit de stamregisters van de Burgerwacht, het onderzoeken van de geschiktheid voor de dienst en het toekennen van een voorlopige of definitieve vrijstelling van de dienst: de kantonale raad (*conseil cantonal*). Naast deze hoofdplicht was het verder de taak van de kantonale raad om uitspraak te doen in geval van betwisting rond verkiezingen in de Burgerwacht.⁵¹

De eerste maanden heerste er nog onduidelijkheid over het aantal kantonale raden dat er moest zijn in steden zoals Gent waar meerdere vredegerechtkantons waren en waar er toch één korps werd gevormd. Een aanvullend decreet van 22 juni 1831 nam echter alle onduidelijkheid weg: er kon slechts één kantonale raad zijn.⁵² Waar er meerdere legioenen waren, was de kolonel-opperbevelhebber of kantonale commandant de voorzitter van de raad. Hij werd bijgestaan door twee personen die werden aangeduid door de Permanente Commissie van de provincieraad. De plaatselijke besturen en de districtscommissarissen werden wel uitgenodigd om mensen voor te stellen voor deze functie. Jaarlijks werden deze twee leden vervangen.⁵³ Deze drie personen werden bijgestaan door de gemeentesecretaris van de kantonale hoofdplaats en door officier-geneesheren die aan de wacht verbonden waren.⁵⁴ Let wel, deze laatste personen waren geen leden van de raad, maar stonden haar slechts

⁵¹ Decreet van 22 juni 1831, art. 11.

⁵² Decreet van 22 juni 1831, art. 5 en *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(3) nr.50.

⁵³ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(4) nr.179 met verwijzing naar de ministeriële omzendbrief van 14 december 1831.

⁵⁴ Wet van 31 december 1830, art. 11.

bij met hun advies. De bedoeling van de aanwezigheid van de gemeentesecretaris was om inlichtingen te verschaffen over personen die meenden aanspraak te kunnen maken op een vrijstelling op basis van gezinssamenstelling of inkomen. De bedoeling van de aanwezigheid van geneesheren was om advies uit te brengen omtrent de medische geschiktheid van de kandidaten. Het was niet aan hen om te beslissen of iemand bij de Burgerwacht moest. De kantonale raad was vrij het voorstel van de artsen te volgen of niet.⁵⁵ De artsen van dienst werden voor elke zitting door lottrekking aangeduid.⁵⁶

Het was aan de burgemeester van de kantonale hoofdplaats en aan de kolonel-opperbevelhebber om te overleggen op welke data er zitdagen zouden zijn. Zij maakten hun voorstel over aan de provinciegouverneur die de definitieve dagen en uren vastlegde evenals de volgorde waarin de landelijke gemeenten aan de beurt zouden komen. Omdat de zittingen publiek waren, moesten deze gegevens tien dagen op voorhand bekend gemaakt worden samen met de lijst van nieuw ingeschrevenen met hun naam, hoedanigheid en verblijfplaats.⁵⁷ Ook moest meegedeeld worden welke getuigschriften men diende voor te leggen om een voorlopige of definitieve vrijstelling van dienst te verwerven. Het waren de plaatselijke besturen die deze getuigschriften aan de kantonale raad bezorgden en niet de betrokkenen zelf.⁵⁸ Voor heel wat vrijstellingen golden dezelfde voorwaarden als voor de militaire dienst zodat dezelfde formulieren werden gebruikt.⁵⁹

Om haar taak naar behoren te vervullen diende de kantonale raad over lijsten te beschikken met de namen van wie was ingeschreven in de Burgerwacht. Deze lijsten werden haar voor 15 januari bezorgd door de burgemeester. Elk jaar, tussen 1 en 31 december, werden jonge mannen die door hun leeftijd in aanmerking kwamen voor dienst in de Burgerwacht, geacht zich spontaan in te schrijven op de gemeente.⁶⁰ Ze werden door het gemeentebestuur hiertoe opgeroepen via affichering en publicaties.⁶¹ Van dit register dat op datum van inschrijving was geordend, werd een alfabetische lijst in tweevoud gemaakt waarbij eerst de personen werden vermeld die het jaar voordien een tijdelijke vrijstelling voor de Burgerwacht hadden bekomen, maar nog steeds dienstplichtig waren. Vervolgens kreeg men een opsomming in alfabetische volgorde van de nieuw ingeschrevenen.⁶² Voor vrijwilligers tussen de 18 en 21 jaar

⁵⁵ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1832(1) nr. 11.

⁵⁶ Decreet van 18 januari 1831, art. 8.

⁵⁷ Wet van 31 december 1830, art. 13.

⁵⁸ Decreet van 22 juni 1831, art. 26 en *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(4) nr. 158.

⁵⁹ Decreet van 22 juni 1831, art. 25.

⁶⁰ Wet van 31 december 1830, art. 8.

⁶¹ Steden en gemeenten werden aangemaand tot dergelijke bekendmaking door de provinciegouverneur via het *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen*. Zie bijvoorbeeld *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(4) nr. 126.

⁶² *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1832(1) nr. 11.

DE GENTSE BURGERWACHT

en tussen de 50 en 60 jaar⁶³ moest een afzonderlijk inschrijvingsregister worden opgemaakt waarvan eveneens een alfabetische lijst in tweevoud werd opgemaakt.⁶⁴ De wet van 1830 schreef voor dat een dubbel van de inschrijvingslijst aan de kantonale raad moest worden bezorgd.⁶⁵ De praktijk in Gent was echter anders. Niet een dubbel van de inschrijvingslijst, maar de twee exemplaren van de alfabetische lijst werden aan de kantonale raad bezorgd. Ieder jaar, wanneer de hierboven vermelde lijsten werden verstuurd door de gemeente of stad naar de kantonale raad moest tegelijkertijd de provinciegouverneur op de hoogte worden gebracht van de verzending.⁶⁶

Wie aan de dienst wilde ontsnappen kon zich op vele vrijstellingen beroepen. Er was niet alleen de medische (on)geschiktheid, maar bijvoorbeeld ook de financiële situatie van de familie waartoe men behoorde.⁶⁷ Alles werd overvloedig gestaafd met bewijsmateriaal.

Wanneer de kantonale raad zijn activiteiten had beëindigd, iedereen op zijn geschiktheid had beoordeeld, alle bezwaarschriften had behandeld en al dan niet een definitieve of tijdelijke vrijstelling had toegekend voor de eerste ban of de sedentaire wacht, dan werd een proces-verbaal opgemaakt. Van dit proces-verbaal werd een authentiek uittreksel gemaakt. Elke burgemeester van het kanton kreeg het uittreksel dat op zijn gemeente betrekking had⁶⁸ samen met één van de twee alfabetische registers waar per persoon in de daartoe bestemde kolom de beslissing van de raad was genoteerd. Het was aan de gemeenteadministratie om uit te zoeken wie had verzuimd zich in te schrijven in de maand december. Deze personen werden ambtshalve ingeschreven en hun namen werden doorgespeeld aan de politie voor verder gevolg.⁶⁹ Ook van de namen van deze mensen werd een alfabetische lijst opgemaakt die werd bezorgd aan de kantonale raad.⁷⁰ De burgemeester moest verder via affichering

⁶³ Wet van 31 december 1830, art. 3.

⁶⁴ Het opmaken van een alfabetische lijst in tweevoud wordt niet vermeld in de wetgeving. Evenmin wordt daar gesproken over eventuele vrijwilligers. Dit alles komt wel ter sprake in het *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831 (1) nr. 18.

⁶⁵ Wet van 31 december 1830, art. 10.

⁶⁶ Deze meldingsplicht werd elk jaar herhaald bij de aansporing in het *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* om de inschrijvingslijsten en alfabetische lijsten op te maken.

⁶⁷ Voor een uitgebreide behandeling van de verschillende types vrijstelling zie D. DE MEESTER, *Drie maal een kijk op burgers in het geweer in Gent (1830-1848)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, 2003, pp. 38-39.

⁶⁸ Wet van 31 december 1830, art. 14 en decreet van 22 juni 1831, art. 23.

⁶⁹ Over dit verder gevolg zie wet van 31 december 1830, art. 9 en decreet van 22 juni 1831, art. 2.

⁷⁰ Zie hieromtrent bijvoorbeeld *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1833(2) nr. 82. Dat dit niet altijd even nauwgezet en ijverig gebeurde mag blijken uit een brief van de provinciegouverneur aan de steden en gemeenten waarin hij het gebrek aan inzet laakt. Zie *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1835(1) nr. 12.

ing of publicatie aan zijn inwoners kenbaar maken dat het uittreksel van het proces-verbaal van de kantonale raad in het gemeentehuis ter inzage lag.⁷¹ De bedoeling was dat elke belanghebbende kennis kon nemen van de beslissingen van de kantonale raad. Wie meende dat iemand ten onrechte een vrijstelling had bekomen, kon dit binnen de maand na publicatie kenbaar maken aan de kantonale raad.⁷² Wie anderzijds vond dat zijn bezwaarschrift ten onrechte was afgewezen, kon binnen de tien dagen in beroep gaan bij de Permanente Commissie van de provincieraad.⁷³ Ook hier ging de termijn in vanaf de datum van bekendmaking. Zelf kon de kantonale raad een eens genomen beslissing niet meer herzien.⁷⁴ In laatste instantie oordeelde dus de Permanente Commissie van de provincieraad over de geschiktheid voor de dienst in de Burgerwacht. Om tot een gefundeerd oordeel te kunnen komen werd de commissie bijgestaan door officier-geneesheren van de Burgerwacht.⁷⁵ De hier genomen beslissing werd meegedeeld aan de kolonel-opperbevelhebber en aan de burgemeester.⁷⁶ Verder beroep was niet meer mogelijk.

Het belang van een goede discipline: de tuchtraad

De Burgerwacht vormde zeker niet de meest populaire instelling en velen maakten er tegen hun zin deel van uit. Men probeerde aan zijn verplichtingen te ontsnappen of voerde de opgelegde taken maar half uit. De wetgever was niet naïef en stelde zijn hoop niet alleen op de vaderlandslievendheid van de bevolking om een efficiënte werking van de Burgerwacht te verhoppen. Hij riep ook een instantie in het leven die een belangrijke stok achter de deur vormde voor wie van slechte wil was: de tuchtraad. Al kon door de commandanten van het korps reeds een beperkt aantal disciplinaire maatregelen worden genomen⁷⁷, het gros van de tuchtzaken was voorbehouden aan de raad. Officieren en postcommandanten straften niet graag omdat het hen onpopulair maakte. Ze gaven er de voorkeur aan hun verslagen of processen-verbaal door te spelen aan de bevelhebber die ze bezorgde aan de tuchtraad.⁷⁸ Bovendien was dit lucratief voor de Burgerwacht aangezien de helft van de opgelegde boeten toekwam aan de Burgerwacht. De andere helft ging naar de stad. In Gent was er één tuchtraad voor de vijf legioenen samen. Dat een tuchtraad wel degelijk zin had, mag blijken uit het aantal gevallen dat in Gent voorkwam. Van 15 september 1832 tot 15 september 1833 kwamen meer dan 4100 gevallen

⁷¹ Decreet van 22 juni 1831, art. 6 en art. 23.

⁷² Decreet van 22 juni 1831, art. 7.

⁷³ Wet van 31 december 1830, art. 15

⁷⁴ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1832(1) nr. 11.

⁷⁵ Decreet van 22 juni 1831, art. 3.

⁷⁶ Wet van 31 december 1830, art. 15.

⁷⁷ Wet van 31 december 1830, art. 70-74.

⁷⁸ Zie hieromtrent de opmerking in het *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(3) nr. 50.

DE GENTSE BURGERWACHT

voor, waarbij in meer dan 2500 gevallen een veroordeling volgde.⁷⁹ Er dient opgemerkt te worden dat leden van de gemobiliseerde eerste ban niet onder de tuchtraad van de Burgerwacht vielen. Zij waren onderworpen aan de militaire rechtspraak.⁸⁰

Over de samenstelling, het tijdstip en de frequentie van bijeenkomst en de gevolgde procedures wordt in het kader van dit artikel niet verder ingegaan.⁸¹ Om te beginnen was er weinig wisselwerking tussen de tuchtraad en andere archiefvormers zoals bijvoorbeeld de stad. Bovendien is er afgezien van enkele zeer technische reglementen in het stadsarchief van Gent zeer weinig bewaard van de tuchtraad. Dit is des te opvallender omdat in de contemporaine berichtgeving zo vaak sprake is van het vele werk dat de tuchtraad had.

Het centrale knooppunt: de kolonel-opperbevelhebber en zijn bureau

In Gent was dit bureau gevestigd op de Hoogpoort in de voormalige brandweerkazerne. Een stafofficier vervulde de functie van bureauchef en droeg de verantwoordelijkheid voor administratie en boekhouding. Een onderbureauchef was tot 1835 belast met de functie van officier voor de bewapening, uitrusting en kledij. Twee klerken verzorgden het schrijfwerk en werden soms bijgestaan door twee adjudant-onderofficieren.

Opvallend is de omvangrijke briefwisseling van de kolonel-opperbevelhebber. Over hoe men tewerk ging bij de ordening hiervan zijn geen voorschriften of regels overgeleverd. Blijkbaar maakte men geen onderscheid tussen de verschillende functies die de man bekleedde: kolonel-opperbevelhebber, kolonel van het eerste legioen, voorzitter van de kantonale raad, lid van de commissie van openbare veiligheid, militiecommissaris, ... Misschien ordende men per afzender: stadsbestuur, provincie, bestendige deputatie, tuchtraad, generale staf te Brussel, krijgsauditeur van Oost-Vlaanderen, ... Anderzijds valt op dat er naast een ordening per afzender evenzeer een ordening per onderwerp was: ontslagbrieven, brieven met de vraag om inlichtingen, vertrouwelijke brieven, brieven betreffende de kantonale raad, betreffende de tuchtraad, betreffende het gebruik van lokalen, betreffende ceremonies en feestelijkheden, betreffende de bewapening en uitrusting, betreffende de compagnie artillerie of het

⁷⁹ Zie verzoekschrift van de officier-rapporteur aan de algemene bestuursraad bij het proces-verbaal van de algemene bestuursraad d.d. 13 februari 1834 (SAG M25/GC/139).

⁸⁰ Decreet van 18 januari 1831, art. 21. Eigenlijk is dit een logisch gevolg van de bepaling van de wet van 31 december 1830 art. 50 waar wordt gezegd dat ze de voordelen en rechten genieten van de militaire dienst.

⁸¹ Een uitgebreide behandeling kan men vinden in D. DE MEESTER, *Drie maal een kijk op burgers in het geweer in Gent (1830-1848)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, 2003, pp. 41-50

DOMINIEK DE MEESTER

muziekkorps. Vandaag is niet meer te achterhalen wie verantwoordelijk was voor deze zo uiteenlopende ordening: het bureau van de kantonale commandant of latere archiefbewerkers.

Vanuit het bureau van de kolonel-opperbevelhebber vertrokken de dagorders die op het ganse korps van toepassing waren. Ze moesten worden ingeschreven in registers die werden bijgehouden op het niveau van het legioen, het bataljon en de compagnie.

Ofschoon de kantonale raad duidelijk te onderscheiden viel van het bureau van de opperbevelhebber, bevond de administratie daarvan zich hoogstwaarschijnlijk in dezelfde lokalen. De opperbevelhebber was immers ook voorzitter van de kantonale raad. Het behoorde tot de opdrachten van bureauchef om onder andere op basis van de inschrijvingsregisters een alfabetisch stamregister voor het volledige korps op te stellen. Op basis van het stamregister van het korps werden de stamregisters per legioen aangemaakt. Men verdeelde het effectief zo gelijk mogelijk. Om de oproeping van een eenheid efficiënt te laten gebeuren, hield men rekening met de indeling van de stad in wijken, straten/kaaien, ..⁸²

Natuurlijk was zo'n verdeling van het effectief relatief, want mensen verhuisden of kwamen te sterven. Blijkbaar waren er ook die hun domicilie veranderden in de hoop volledig aan de dienst te ontsnappen of elders een minder zware dienst te krijgen. Wat telde was echter niet het officiële adres, maar het verblijfsadres.⁸³ Om de mutaties te kunnen opvolgen werden de politiecommissarissen van de vijf stedelijke wijken ingeschakeld.

Om te kunnen functioneren moest de Burgerwacht over een hiërarchische bevelstructuur beschikken.⁸⁴ Kenmerkend voor deze bevelstructuur was dat de meeste graden door de manschappen zelf werden gekozen. De verkiezingen grepen slechts om de vijf jaar plaats tussen 25 februari en 5 maart. Ze gebeurden onder het voorzitterschap van de burgemeester of zijn vervanger,⁸⁵ die zich voor de organisatie ervan kon baseren op het teruggestuurde inschrijvingsregister voorzien van de aanvullingen van de kantonale raad.⁸⁶ Eens ver-

⁸² Intern reglement, art. 2 (SAG M25/GC/407).

⁸³ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(4), nr. 164 en *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1835(2), nr. 54.

⁸⁴ Een overzicht van de staf van de diverse bataljons en legioenen van het kanton Gent, vindt men in de *Weg-wyser der Stad Gend*, vanaf 1832 tot 1837. Voor de jaren 1832-1834 is dit nog uitgebreid en gaat men tot op het niveau van de staf van het bataljon. Nadien is dit beperkt tot de mededeling wie kolonel en luitenant-kolonel is van een legioen.

⁸⁵ Wet van 31 december 1830, art. 28.

⁸⁶ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(1), nr. 28.

DE GENTSE BURGERWACHT

kozen, moest men de eed van getrouwheid afleggen.⁸⁷ Normaal diende dit te gebeuren in handen van de provinciegouverneur, maar om praktische reden mocht dit in het geval van de Burgerwacht in handen van de burgemeester of zijn vervanger. Zowel van de verkiezingen als van het zweren van de eed werden processen-verbaal opgemaakt. De minuut bleef in het bezit van de gemeente of stad. Een afschrift ging enerzijds naar de provinciegouverneur die het overmaakte aan het Comité van Conservatie⁸⁸, anderzijds naar de kantonale commandant.⁸⁹

Ook op het vlak van de bewapening en uitrusting was een belangrijke taak weggelegd voor het bureau van de kolonel-opperbevelhebber. De wapens en de uitrusting waren eigendom van de Belgische staat⁹⁰, maar het onderhoud en het herstel waren ten laste van de gemeentelijke overheid. Althans voor zover dit onderhoud en herstel een gevolg was van gewone slijtage of van een ongeval. In andere gevallen moest de wacht zelf opdraaien voor de kosten.⁹¹ Dit werk hield een nauwkeurige administratie in. Bij aflevering moest duidelijk worden vermeld voor wie het wapen of de uitrusting was bestemd.⁹² Het wapen zelf moest worden getekend met het stamnummer van de wacht, de letters van het legioen, bataljon en compagnie en met de tekens VDG (*ville de Gand*).⁹³ In principe moest de wapenofficier wekelijks een staat opmaken van de uit te voeren herstellingen en twee expedities ervan bezorgen aan de kolonel-opperbevelhebber. Deze controleerde de staat, viseerde ze en stuurde één exemplaar naar de gemeentelijke overheid met het verzoek de herstelling te laten gebeuren onder het toezicht van de wapenofficier. Indien de herstellingen slecht werden uitgevoerd, maakte de wapenofficier een nota op zodat de gemeentelijke overheid de hersteller aansprakelijk kon stellen.⁹⁴

⁸⁷ De formule luidde: "*Je jure fidélité au Roi, obéissance à la Constitution, et aux Lois du peuple Belge.*"

⁸⁸ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* (1831(1), nr. 28 voor de verkiezingen en *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* (1831(2), nr. 137 voor het zweren van de eed.

⁸⁹ Intern reglement, art. 21 (SAG M25/GC/407).

⁹⁰ Wet van 31 december 1830, art. 56 en decreet van 22 juni 1831, art. 15. Van in het begin van haar bestaan kampte de Burgerwacht met een chronisch tekort aan goede wapens. In 1831 werden wachten nog uitgerust met pieken in plaats van met vuurwapens (*Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen*" van 1831(1) nr. 74) en bij de tiendaagse veldtocht in augustus 1831 werd bezitters van een wapen gevraagd dit ter beschikking te stellen van de Burgerwacht (dagorder nr. 28 d.d. 6 augustus 1831 (SAG M25/GC/890)).

⁹¹ Intern reglement, art. 49 en art. 54 (SAG M25/GC/407).

⁹² Intern reglement, art. 48 (SAG M25/GC/407).

⁹³ Intern reglement, art. 56 (SAG M25/GC/407) en zie *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(4), nr. 188.

⁹⁴ Intern reglement, art. 49 en 51 (SAG M25/GC/407).

DOMINIEK DE MEESTER

Tot de uitrusting van een wacht behoorde ook het uniform dat hij zich in principe op eigen kosten moest aanschaffen. Wie onvoldoende bemiddeld was om zich een uniform te kunnen kopen moest de kapitein van zijn compagnie een attest overhandigen waarin de politiecommissaris van zijn wijk zijn insolventie bevestigde. Via hiërarchische weg kwam dit bij de kolonel-opperbevelhebber terecht die de nodige maatregelen moest nemen om de uniformen van de stad te bekomen.

De legioenen

Zoals al eerder meegedeeld waren er in Gent vijf legioenen voor de sedentaire Burgerwacht. Van het legioen van de landelijke gemeenten is nauwelijks iets bewaard. Vermoedelijk werd het archief hiervan na de hervorming van de Burgerwacht in 1848 overgemaakt aan de respectievelijke gemeenten. Van de vier stedelijke legioenen is daarentegen nogal wat overgeleverd. Elk legioen had een eigen staf en hoofdkwartier. Vermoedelijk ging het om de oude kloosters van Sint-Agnes, Baudeloo, Capucijnen en de Schipperskapel.⁹⁵

De activiteiten van de legioenen die aanleiding gaven tot archiefproductie⁹⁶ waren sterk gelijklopend met de activiteiten van het bureau van de kolonel-opperbevelhebber. Er was een min of meer uitgebreide briefwisseling die vooral het interne reilen en zeilen van de Burgerwacht betrof. In tegenstelling tot het bureau van de kolonel-opperbevelhebber was er weinig correspondentie met mensen van buiten de Burgerwacht. De dagorders die vanuit het bureau aan de Hoogpoort kwamen, werden in registers ingeschreven. Het effectief aan manschappen moest niet alleen in legioenen worden ingedeeld. Per legioen moest men ook komen tot drie bataljons en per bataljon tot zes compagnieën. Controlelijsten moesten op elk niveau bijgehouden worden en wanneer nodig ook aangevuld worden.

Op de lagere niveau's had men doorgaans een beter zicht op mutaties ten gevolge van verhuis of overlijden. Andere vormen van mutatie hadden te maken met het ontslag of de promotie van wachten die een graad bekleedden binnen de Burgerwacht.

Zoals reeds hoger meegedeeld had de Burgerwacht een vrij democratisch karakter aangezien een groot aantal graden rechtstreeks werd verkozen door de manschappen. Van de verkiezingen die in het stadhuis plaats grepen werd steeds een proces-verbaal opgemaakt. Bij de eerstvolgende bijeenkomst van

⁹⁵ Zie hieromtrent D. DE MEESTER, *Drie maal een kijk op burgers in het geweer in Gent (1830-1848)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, 2003, p. 62.

⁹⁶ Zie hieromtrent D. DE MEESTER, *Drie maal een kijk op burgers in het geweer in Gent (1830-1848)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, VUB, 2003, pp. 62-73.

DE GENTSE BURGERWACHT

de compagnie werden de nieuw verkozenen ten aanhore van iedereen bekend gemaakt. De expeditie van het proces-verbaal diende als bewijs van verkiezing.

Er bestond ook een uitgebreide reglementering om controle te houden op de bewapening en uitrusting van de wachten. Van korporaal op het niveau van de rotten tot adjudant-majoor op het niveau van het bataljon was er een duidelijke taakverdeling. Dat het ondanks alle goede voornemens en regels vaak verkeerd liep, blijkt bijvoorbeeld uit de dagorders voor het ganse korps.⁹⁷ Toen op het einde van 1838 onder invloed van de relaties met Nederland de Burgerwacht nieuw leven werd ingeblazen, probeerde men ook zicht te krijgen op de middelen waarover men beschikte. De adjudant-majours die toen moesten toezien op de bewapening en uitrusting werden expliciet te laks genoemd in het uitvoeren van hun taken.

Het was de bedoeling dat de sedentaire Burgerwacht uitsluitend eenvoudige, eerder politionele taken overnam van het militaire garnizoen. In Gent begon de Burgerwacht officieel met haar bewakingsopdrachten op 5 april 1831. Toen werd bepaald dat men wacht moest lopen in zijn eigen wijk.⁹⁸ Van deze bewakingsopdrachten moest telkens een verslag worden opgemaakt. Toch zal het allemaal niet zo vlot verlopen zijn. De militaire plaatscommandant deed regelmatig zijn beklag bij de opperbevelhebber van de Burgerwacht over niet of slecht uitgevoerde opdrachten. In het dagorder van 3 oktober 1831 werd meegedeeld dat het aantal posten werd teruggebracht van acht naar twee en dit op verzoek van de militaire plaatscommandant.⁹⁹

Afgezien van de bewakings- en patrouille-opdrachten voorzag de wet van 31 december 1830 dat gewone wachten maximaal twee maal per jaar werden opgeroepen voor een oefening of inspectie. Omdat officieren, onderofficieren en korporaals over een grotere bekwaamheid moesten beschikken, lag de frequentie van hun oefensessies hoger. Toch konden ze tot niet meer dan twee oefeningen per maand worden verplicht en dan nog enkel in de maanden maart, april, mei, juni, september en oktober.¹⁰⁰ Voor het eerste legioen was de plaats van de oefening Sint-Agnes, voor het tweede legioen de oude citadel, voor het derde legioen de *Place du Pré*¹⁰¹ en voor het vierde legioen de Bijloke.

⁹⁷ Zie bijvoorbeeld dagorder nr. 137 d.d. 5 december 1838, nr. 146 d.d. 15 november 1839, nr. 147 d.d. 22 november 1839 en nr. 148 d.d. 3 december 1839 (SAG M25/GC/890).

⁹⁸ Dagorder nr. 2 d.d. 5 april 1831 (SAG M25/GC/890).

⁹⁹ Dagorder nr. 39 d.d. 3 oktober 1831 (SAG M25/GC/890).

¹⁰⁰ Wet van 31 december 1830, art. 41-42.

¹⁰¹ De Nederlandse benaming was Hooye. Dit plein verbond 't Stuk met de Violettestraat en moet gesitueerd worden bij het huidige Sint-Annaplein.

DOMINIEK DE MEESTER

De verslagen over de afwezigheden op de dienst of op de oefening waren eigenlijk een onderdeel van het tuchtbeleid. Ook het verslag over wat was voorgevallen tijdens een dienst kon gegevens bevatten die verband hielden met de discipline. Insubordinatie, postverlating en dergelijke meer moesten aan de majoor van dienst worden gemeld. Hij voegde deze verslagen als bijlagen bij zijn algemeen verslag aan de kantonale commandant die uiteindelijk besliste of iets werd overgemaakt aan de kapitein-rapporteur van de tuchtraad. Elke eerste dag van de maand bezorgde de griffier van de tuchtraad aan de luitenant-kolonel van het legioen een authentiek uittreksel van de vonnissen die in de voorbije maand waren uitgesproken over officieren, onderofficieren, korporaals of wachten van het legioen.

De eerste ban

Op 18 maart 1831 besliste de regent dat de compagnieën van de voorban binnen de twee weken in gans België moesten worden georganiseerd.¹⁰² Op 4 april stond de Volksraad een mobilisatie van de eerste ban toe. Negen dagen later besliste de regent tot een effectieve mobilisatie in de provincie Luxemburg. De acht andere provincies volgden op 7 juni van dat jaar.¹⁰³ Tweede en derde ban werden niet gemobiliseerd zodat wie hiervoor in aanmerking kwam de sedentaire Burgerwacht bleef vormen. In Gent werden de manschappen van de eerste ban ondergebracht in vier bataljons. Drie voor de stad en één voor de landelijke gemeenten. De drie stedelijke bataljons telden elk zes compagnieën, het vierde bataljon van de randgemeenten telde zeven compagnieën.¹⁰⁴ Het principe dat de eenheden zoveel mogelijk werden samengesteld uit mensen die in elkaars buurt woonden, was ook hier van toepassing.¹⁰⁵ Tijdens de tiendaagse veldtocht in augustus 1831 was deze indeling van toepassing op de eerste ban van Gent. De eerste drie bataljons werden ingedeeld bij het leger Der Vlaanderen en kregen de opdracht de noordgrens bij Maldegem te helpen verdedigen. Het vierde bataljon¹⁰⁶ moest naar Leuven vertrekken. Na de vijandelikheden werd de eerste ban bij besluit van 16 augustus 1831 *buyten beweegbaerheid van dienst gesteld* zodat de manschappen reeds op 18 augustus terug thuis waren.¹⁰⁷ De wachten kregen hun soldij uitbetaald tot de dag van aankomst in de woonplaats, maar de eerste ban werd niet ontbonden. Ze bleef afzonderlijk georganiseerd en moest regelmatig oefeningen houden.¹⁰⁸

¹⁰² *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(2), nr. 105.

¹⁰³ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(2), nr. 183.

¹⁰⁴ Zie onder andere SAG M25/GC/1202.

¹⁰⁵ Decreet van 18 januari 1831, art. 1.

¹⁰⁶ Zie SAG M25/GC/1283-1284.

¹⁰⁷ *Gazette van Gend*, 19 augustus 1831 bij de berichten over Gent d.d. 18 augustus; zie ook *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(3), nr. 42.

¹⁰⁸ Besluit van 16 augustus 1831, arts. 1-3. Over de oefeningen zie verder pp. 83-84.

DE GENTSE BURGERWACHT

Het kader in de voorban had dezelfde structuur als in de sedentaire wacht.¹⁰⁹ Korporaals, onderofficieren en officieren van de sedentaire wacht die overgingen naar de eerste ban namen hun graad niet mee. In de eerste ban werden afzonderlijke verkiezingen gehouden en gebeurden afzonderlijke aanstellingen. De functie in de sedentaire wacht bleef vacant of werd tijdelijk ingevuld. Van zodra de organisatie in drie bannen werd opgeheven, keerden de titularen terug naar hun functie in de sedentaire wacht.¹¹⁰ Het omgekeerde kon ook voorkomen. Wie tot korporaal, onderofficier of officier was verkozen in de eerste ban behield zijn graad bij terugkeer naar de sedentaire wacht enkel en alleen als hij werd herkozen in de sedentaire wacht.¹¹¹ Reeds in mei 1831 waren verkiezingen georganiseerd voor de eerste ban¹¹² zodat er in augustus 1831 al een hiërarchie bestond. Er was een generale staf en een staf voor elk van de bataljons.¹¹³ Op 5 augustus 1831 droeg Charles Coppens, de kantonnale commandant van de sedentaire Burgerwacht van Gent, zijn bevelhebberschap over aan de kolonel Desmazières om zich volledig aan de organisatie van de eerste ban te kunnen wijden.¹¹⁴ De dagorders van de eerste ban uit de periode rond de tiendaagse veldtocht tonen aan dat de voorban zich had te schikken naar de bevelen van de legerleiding.¹¹⁵

Het zou nog overzichtelijk zijn gebleven als men het hierbij had gelaten. Op 29 augustus 1831, dus na de tiendaagse veldtocht, werd kolonel Fleury-Duray van de algemene staf van de Burgerwacht samen met de militair onderintendant Bemelmans belast met de organisatie van de eerste ban der beide Vlaanderen.¹¹⁶ Bij besluit van 15 september 1831 werd na de demobilisatie van 16 augustus een gedeeltelijke mobilisatie van de eerste ban bevolen.¹¹⁷ Een gevolg hiervan was dat manschappen uit de voorban van de Gentse Burgerwacht werden ingedeeld bij het vijfde oorlogsbataljon dat te Nieuwpoort was gelegerd. Dit bataljon telde zes compagnieën.¹¹⁸ Hoe iemand voor deze dienst werd aangewezen en wie hiervoor verantwoordelijk was, is niet duidelijk. In elk geval blijkt uit de controlelijsten van het vijfde bataljon dat de wachten uit alle compagnieën van de drie stedelijke bataljons afkomstig waren. In haar editie van 21 oktober 1831 berichtte de *Gazette van*

¹⁰⁹ Decreet van 18 januari 1831, art. 3 en *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(2), nr. 102.

¹¹¹ Decreet van 22 juni 1831, art. 21.

¹¹² Zie SAG M25/GC/1235-1236 en 1239.

¹¹³ Zie SAG M25/GC/1208-1210.

¹¹⁴ Dagorder nr. 27 d.d. 5 augustus 1831 (SAG M25/GC/890).

¹¹⁵ Zie SAG M25/GC/1196.

¹¹⁶ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1831(3), nr. 71.

¹¹⁷ Besluit van 15 september 1831, art. 1. In een verslag van 4 april 1832 over de werking van het vijftiende bataljon werd erop gewezen hoe nefast de mobilisatie – demobilisatie – mobilisatie op heel korte tijd was voor het moreel van de troepen. (SAG M25/GC/1305).

¹¹⁸ Zie SAG M25/GC/1288-1291.

Gend dat dit bataljon die dag zou worden geschouwd en op voet van beweegbaarheid gebracht. Op het ogenblik van de schouwing zou twee derde van de manschappen hebben ontbroken en dus gedeserteerd zijn.

Over de vorming van de staf van het bataljon heerst onduidelijkheid. Werden korporaals, onderofficieren en officieren geselecteerd uit wie was verkozen bij de verkiezingen voor de eerste ban in mei of oktober 1831? Of werden ze benoemd door kolonel Fleury-Duray?

Niet iedereen had het ongeluk om bij het vijfde bataljon in Nieuwpoort te worden ondergebracht. De andere manschappen van de eerste ban plaatsten men in provinciale bataljons. Eind december 1831 werd een wet uitgevaardigd die de dienst in de eerste ban verlengde tot er een definitieve vrede met Nederland kwam.¹¹⁹ Op 26 januari volgde een loting waarbij de landelijke gemeenten van Gent het bataljonsnummer 13 kregen en de stad het bataljonsnummer 15.¹²⁰ Het stedelijke bataljon telde tien compagnieën. De wachten waren net als in het vijfde oorlogsbataljon afkomstig uit alle compagnieën van de drie stedelijke bataljons van de voorban. De dagorders van de sedentaire wacht van 19 en 27 februari 1832 zijn gewijd aan de organisatie van het vijftiende bataljon.¹²¹ Hieruit blijkt dat de verschillende compagnieën hun instructies ontvingen van de staf en adjudant-onderofficieren van de legioenen van de sedentaire wacht waaruit ze voortkwamen. De eerste drie compagnieën waren afhankelijk van het eerste legioen, de volgende drie waren afhankelijk van het tweede legioen, compagnie zeven en acht waren afhankelijk van het derde legioen en compagnie negen en tien van het vierde legioen. Het waren de kapiteins en luitenant-kwartiermeesters van de sedentaire legioenen die belast waren met de organisatie, administratie en mutaties van wachten uit hun compagnie of bataljon. De organisatie en administratie van het vijftiende bataljon in zijn geheel was toevertrouwd aan de onderbureauchef van de kantonale commandant.

Halverwege 1833 werd de eerste ban op vredesvoet gebracht en konden de meeste wachten naar huis terugkeren.¹²² Op 21 mei 1833 tekende Willem I in Londen een overeenkomst waarin hij beloofde geen vijandelijke daden te stel-

¹¹⁹ Wet van 29 december 1831, art. 1.

¹²⁰ *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* 1832(1), nr. 33.

¹²¹ Dagorder nr. 49 d.d. 19 februari 1832 en nr. 51 d.d. 27 februari 1832 (SAG M25/GC/890).

¹²² VAN AERDE R., "De Gentse Burgerlijke Wachten. 1814-1914", in *Gentse Tijdingen*, 1994(1), p. 32 en pp. 36-37; LIEVENS L., "Enkele aspecten van de Gentse Burgerwacht (1830-1920)", in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n.s. 52 (1998), p. 90. Dit wordt bevestigd door de afwezigheid van archiefmateriaal van het vijfde en vijftiende bataljon na 1832. Een wet, decreet of besluit dat deze demobilisatie regelde werd niet teruggevonden. Wel is er een verwijzing naar de gedeeltelijke demobilisatie in het voorwoord op het besluit van 9 augustus 1835.

DE GENTSE BURGERWACHT

len zolang de relaties tussen Nederland en België niet waren geregeld door een definitief verdrag. Op 1 juli van datzelfde jaar liet de Minister van Oorlog de helft van de voorban huiswaarts keren. De andere helft bleef in dienst samen met het leger. Tot nader order behielden de naar huis gestuurde officieren de helft van hun wedde, wat groot ongenoegen veroorzaakte bij het stadsbestuur en bij de bevolking.

Deze halve mobilisatietoestand bleef bestaan tot 1 september 1835 toen de eerste ban op non-actief werd gesteld.¹²³ Van wie in juni 1833 reeds naar huis was gestuurd werd het onbepaald verlof omgezet in een definitief verlof. Wie nog in actieve dienst was, mocht naar huis vanaf 1 september 1835.¹²⁴ De officieren kregen hun halve wedde nog doorbetaald tot het einde van dat jaar.¹²⁵ De bewapening en uitrusting werd na inventarisatie overgemaakt aan het reserveleger.¹²⁶ De bestuursraden van deze eenheden sloten hun boeken op 15 september 1835.¹²⁷ Toch werd de voorban nog niet ontbonden.

Begin januari 1839, toen werd onderhandeld over een definitief vredesverdrag, groeiden de spanningen opnieuw tussen België en Nederland. De dagorder van 12 februari 1839 verwees naar een omzendbrief van de provinciegouverneur van 23 januari en riep op tot een spoedige reorganisatie van de eerste ban.¹²⁸ Een kladbrief betreffende deze reorganisatie maakt duidelijk dat de controlelijsten van 1836 tot eind 1838 niet meer waren bijgehouden. Men had dus geen recente gegevens over wie van de eerste ban naar de sedentaire wacht was overgegaan of wie deel uitmaakte van de gewone of reserve-dienst.¹²⁹ Het dagorder van ongeveer zeven maanden later maakt duidelijk dat de compagnieën van de eerste ban opnieuw in drie bataljons waren ondergebracht. Ze werden op basis van de straten en wijken waaruit de compagnieën waren gevormd als afzonderlijke compagnieën aan een bataljon en legioen van de sedentaire wacht toegevoegd.¹³⁰

Op 14 februari 1839 werden nieuwe verkiezingen georganiseerd om de eerste ban opnieuw van een hiërarchie van korporaals, onderofficieren en officieren te voorzien.¹³¹

Pas na het sluiten van de vrede met Nederland werd de voorban definitief ontbonden. Het dagorder van 6 februari 1840 deelde mee dat de eerste ban niet langer in afzonderlijke compagnieën moest worden georganiseerd. De wach-

¹²³ Besluit van 9 augustus 1835.

¹²⁴ Besluit van 9 augustus 1833, voorwoord en art. 1.

¹²⁵ Besluit van 9 augustus 1833, art. 7.

¹²⁶ Besluit van 9 augustus 1833, art. 6.

¹²⁷ Besluit van 9 augustus 1833, art. 5.

¹²⁸ Dagorder nr. 138 d.d. 12 februari 1839 (SAG M25/GC/890).

¹²⁹ SAG M25/GC/1190 en 1194.

¹³¹ SAG M25/GC/1240-1241.

DOMINIEK DE MEESTER

ten die er deel van uitmaakten, moesten in de sedentaire wacht worden opgenomen en worden verdeeld over de verschillende compagnieën. Hierbij diende men rekening te houden met een indeling in gewone en reservedienst. Wie in de eerste ban titularis was van een graad, verloor deze in de sedentaire wacht tenzij hij daar opnieuw werd verkozen in een vacante functie.¹³²

Over de feitelijke werking van de eerste ban is weinig bewaard gebleven in het stadsarchief van Gent. Voor het vijfde en vijftiende bataljon beperkt zich dat in hoofdzaak tot enkele controlelijsten. Wat over de drie stedelijke bataljons gaat, heeft bijna uitsluitend betrekking op de tiendaagse veldtocht van augustus 1831: er is een beperkte briefwisseling, wat dagorders, voornamelijk stamregisters en controlelijsten om het effectief te beheren. Van de verkiezingen van het kader en van de eedafleggingen zijn wat processen-verbaal overgeleverd. Net als bij de sedentaire wacht was het een probleem om uitgedeelde wapens en uitrusting opnieuw binnen te krijgen. Er werd ook een boekhouding gevoerd die volledig los stond van de sedentaire wacht. Ook over de oefeningen die elke zondag moesten worden gehouden en over het uitvoeren van de dienst is weinig meer geweten dan dat velen hun verplichtingen niet na kwamen. Dit moet zich weerspiegeld hebben in de activiteiten van de tuchtraad waarvan eveneens bitter weinig is bewaard. Zolang de wachten van de eerste ban niet gemobiliseerd, maar wel nog georganiseerd waren, was immers het tuchtreglement van de sedentaire wacht van toepassing. Pas van zodra een eenheid werd gemobiliseerd en dus militaire dienst verrichte, was het militaire tuchtreglement van toepassing.

1.4. De oude Burgerwacht, een bestaan op papier?

Wanneer men geconfronteerd wordt met de documenten die nog resten van de oude Burgerwacht, dan kan men zich niet van de indruk ontdoen dat deze instelling vooral op papier bestond. Zeker in de aanvangsperiode zullen er mensen geweest zijn die geloofden in het nut en de efficiëntie van een wacht die uit burgers bestond. Sommigen zullen in de instelling de mogelijkheid hebben gezien van een gemakkelijke carrière die hen aanzien zou brengen. Zonder al te veel scholing kon men immers tot officier opklimmen. Het probleem was dat men zeker op langere termijn noch de massa, noch de plaatselijke gezagsdragers kon warm maken voor het idee. De massa omdat die zich verplicht zag tot een gratis dienst, soms ver van huis. Bovendien was er de plicht zich op eigen kosten een uniform aan te schaffen. Wie aan de dienst ontsnapte werd onderworpen aan een bijkomende belasting. De plaatselijke gezagsdragers omdat het voor hen heel wat bijkomend administratief werk opleverde en omdat zij moesten opdraaien voor de kosten. Wanneer men zoals in Gent daarenboven te maken had met een orangistisch gezind stadsbestuur en een patriottistische Burgerwacht dan is de afkeer zeker begrijpelijk.

¹³² Dagorder nr. 155 d.d. 6 februari 1840 (SAG M25/GC/890).

DE GENTSE BURGERWACHT

De wetgeving werd voortdurend aangepast en bijgestuurd, niet alleen op nationaal vlak maar ook via omzendbrieven van de verantwoordelijke minister en van de provinciegouverneur. De talrijke reglementen die men binnen de Gentse Burgerwacht opstelde, getuigen eerder van een gebrekkige dan van een efficiënte werking. Ze zijn soms zo gedetailleerd dat het eerder pogingen lijken om wat maar niet wil functioneren toch aan de gang te krijgen met nauwgezette voorschriften. Vandaar de keuze van de titel van dit artikel: "een papieren geschiedenis".

2. De geschiedenis van het papier

Ook de geschiedenis van het papier of het bestand moet aandacht krijgen. Precies omwille van de spanning die bestond tussen Burgerwacht en stadsbestuur is het van belang de bestanden van deze twee verschillende archiefvormers van elkaar te onderscheiden.

2.1. Ontstaan en groei van de "serie M25" in het stadsarchief van Gent

Opvallend wanneer men het huidige archiefbestand in zijn geheel bekijkt, zijn de pieken en dalen in de omvang van wat bewaard is. Van de jaren 1831-1832 en zelfs nog van 1833 is vrij veel tot ons gekomen. Het jaar 1834 is al minder omvangrijk. In 1835 komt er een kleine heropleving, maar deze wordt niet volgehouden in de daaropvolgende jaren. Integendeel. Pas in 1839-1840 lijkt de archiefproductie opnieuw de hoogte in te gaan om daarna zo goed als stil te vallen. Wie niet met de geschiedenis van de Burgerwacht vertrouwd is, zou vermoeden dat veel verloren is gegaan. De werkelijkheid is genuanceerder. De crisissituatie waarin België zich bevond in de eerste jaren van haar bestaan maakte dat strenger werd toegezien op het naleven van de wettelijke bepalingen rond de Burgerwacht. Dit leidde tot een grotere administratieve bedrijvigheid, *in casu* archiefproductie en tot een zorgzamer omgaan met de documenten. Toen de oorlogsdreiging minder werd, bekoelde het "enthousiasme" heel snel en stelden de plaatselijke overheden zich minder streng op. Getuige daarvan de talrijke aansporingen van de provinciegouverneur in het *Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen* om de wetten op de Burgerwacht correct toe te passen. Een lossere houding betreffende de Burgerwacht leidde tot een kleinere archiefproductie en wellicht ook tot een minder zorgzaam omgaan met de documenten zodat meer verloren ging. De kleine heropleving in 1835 had te maken met een nieuwe wet op de Burgerwacht die vooral voor de grote steden gevolgen had. De toename van de archiefproductie in 1839 was te wijten aan een heropleving van de vaderlandsliefde. Einde 1838 drongen de Europese leidinggevende naties aan op een vredesverdrag tussen België en Nederland. Even kwamen twistpunten weer naar boven en werd onder de aandacht gebracht dat er eigenlijk nog een oorlogstoestand bestond tussen de twee landen. De eerste ban van de

Burgerwacht die in theorie nog gemobiliseerd was, werd ook in de praktijk her-samengesteld. Men ging ijverig na hoeveel wapens en uitrusting er nog beschikbaar waren en in welke toestand deze zich bevonden. Dit leidde vanzelfsprekend tot een toename van de archiefproductie. Na het tekenen van de vrede op 19 april 1839 bekoelde de strijdbaarheid heel snel. De Burgerwacht zou vanaf dan een sluimerend bestaan leiden tot in mei 1848 toen men haar een nieuwe dynamiek wilde geven. De revolutiegolf die in dat jaar Europa overspoelde zal wel niet vreemd zijn geweest aan de hernieuwde aandacht voor deze instelling.

2.2. De toegepaste ordening bij de overdracht van 1848 ..

Het was naar aanleiding van de opheffing van de "oude" Burgerwacht dat Charles Coppens in november 1848 het archief van de Gentse Burgerwacht overdroeg aan de stad. Bij deze gelegenheid werd een "inventaris" opgesteld, die men thans eerder als een rudimentaire overdrachtslijst zou beschouwen. Het is een geluk dat deze lijst bewaard bleef, zij het met aantekeningen van een latere archiefbewerker en met tussenvoeging (kleven en inbinden) van een later gemaakte inventaris.

Tussen de laatste enigszins behoorlijke werking van de administratie van de Burgerwacht in 1839-1840 en 1848, het jaar van de overdracht, liggen een achttal jaren waarin de administratieve activiteit van de Burgerwacht op een heel laag pitje stond. Tijd genoeg om een mogelijk bestaande ordening te laten verkommeren. Voorafgaandelijk aan de overdracht ondernam men een poging om enige orde te scheppen in de talrijke documenten, zij het dat men niet altijd even consequent te werk ging. Toch is dit niet onbelangrijk aangezien het de archiefvormer zelf was die zijn archief herordende. Op basis van de inhoud van de overdrachtslijst kan men concluderen dat het in de eerste plaats ging om documenten die zich bevonden op het bureau van de kolonel-opperbevelhebber. Het is onwaarschijnlijk dat naar aanleiding van de voorziene overdracht er bijvoorbeeld vanuit de hoofdkwartieren van de verschillende legioenen toen al stukken werden toegevoegd aan het bestand. Het gros van de opgesomde stukken had immers te maken met de werking van dit bureau. Nochtans kunnen er ook deelarchiefvormers aangewezen worden: de algemene bestuursraad, de kantonale raad, de tuchtraad en de eerste ban. Omdat deze betrekking hadden op de Burgerwacht als geheel, was het wel logisch dat ze zich op het bureau van de opperbevelhebber bevonden. De stukken van de cavalerie- en artillerieafdeling evenals van het muziekkorps werden ook in het algemene hoofdkwartier ondergebracht omdat het kleine eenheden betrof die geen eigen onderkomen hadden voor hun administratie.¹³³ Bovendien hebben ze vermoedelijk maar een kortstondig bestaan gekend.

¹³³ Zie ook in het interne reglement, art. 27 (SAG M25/GC/407) waar de administratie van de artillerie, cavalerie en het muziekkorps wordt toegewezen aan het bureau van de kolonel-opperbevelhebber.

DE GENTSE BURGERWACHT

Documenten waarvan de vier stadslegioenen de archiefvormers waren, moeten op een ander tijdstip en op een andere manier in het stadsarchief verzeild zijn geraakt. Dit is wel merkwaardig aangezien op de overdrachtslijst van 1848 ook de teruggave aan de stad van materieel wordt vermeld. Voor het lokaal dat wordt ontruimd is dit zeer gedetailleerd. Op het einde van deze opsomming wordt verder vermeld: *tout le matériel des quatre légions urbaines et du greffe du conseil de discipline transporté en magasin au local N 43 à l'hôtel de ville, consistant en tables et chaises, pupitres, armoires, registres et autres objets*. Zowel van de stedelijke legioenen als van de tuchtraad werden in 1848 reeds registers overgedragen. Om welke registers het ging, blijft in het ongewisse.

Op de overdrachtslijst van 1848 werden 157 nummers onderscheiden. Het valt op dat de eerste 119 nummers voorbehouden werden aan alles wat met de boekhouding te maken had. Het aantal nummers staat allerminst in verhouding tot de omvang van dit onderdeel van het archiefbestand. Meer dan twee derden van het aantal nummers werd toegekend aan wat slechts een fractie van het bestand was. Men was blijkbaar vol goede moed begonnen en gaf elk gevonden proces-verbaal van de algemene bestuursraad een afzonderlijk nummer. Deze praktijk liet men al snel varen omdat ze veel te arbeidsintensief was. Grotere beschrijvingseenheden waren efficiënter en lieten het werk sneller opschieten.

Een andere vaststelling is dat in de overdrachtslijst één nummer werd voorzien voor alles wat met de Burgerlijke Wacht te maken had, de rechtsvoorganger van de Burgerwacht. Al deze documenten werden onder één nummer en als één geheel gepresenteerd zonder verdere detaillering. Ofschoon men de Burgerlijke Wacht nu als een afzonderlijke archiefvormer zou beschouwen, gebeurde dit toen niet. De mensen uit die tijd zagen een veel grotere continuïteit tussen de twee instellingen dan wij nu. Bovendien hadden de twee instellingen ook dezelfde opperbevelhebber. Charles Coppens heeft het archief van de Burgerlijke Wacht waarschijnlijk als een stuk persoonlijk archief beschouwd en dus meegebracht naar de Burgerwacht. Ofschoon formeel erg verschillend, was de overgang tussen de twee instellingen toen eerder vlottend en wazig. Vandaar mag het geen verwondering wekken dat dit bestand al in 1848 werd aangetroffen in het archief van de Burgerwacht.

Het algemeen besluit rond de overdrachtslijst van 1848 is dat ze geen waarheidsgetrouwe weergave meer biedt van de archiefvorming van de Burgerwacht, maar dat ze eerder het resultaat is van een snel bijeenrapen van documenten die zich in 1848 nog in het bureau van de kantonale bevelhebber bevonden.

2.3. Aanvulling van het bestand tussen 1848 en 1867

Of er voor 1868 al een invoeging van stukken gebeurde in de overdracht van 1848 is niet met absolute zekerheid uit te maken. Wel is op de overdrachtslijst bijgeschreven dat er in november en december 1856 op de zolder van het stadhuis documenten werden gevonden die betrekking hadden op de oude Burgerwacht, dit is de Burgerwacht van voor 1848. Hiervoor werden 5 nummers bijgevoegd (158-162). Het betrof stukken van de Burgerlijke Wacht, controlelijsten, ontslagbrieven, afschriften van processen-verbaal van verkiezingen en een heleboel stukken over de verschillende stadslegioenen.

Op 5 augustus 1857 gebeurde een neerlegging van 9 en nog eens 34 inschrijvingsregisters vanwege de tweede afdeling van de stadsadministratie. Op de oude overdrachtslijst werden nu 2 nummers toegevoegd: 163-164. Er kan van uitgegaan worden dat deze stukken allemaal bij de kernoverdracht van 1848 werden geplaatst zonder dat er verder iets mee gebeurde. De eigenlijke bewerking en herordening van het bestand begon pas in 1867.

2.4. De bewerking van het bestand in de jaren 1867-1870

Uit de jaarverslagen van het stadsarchief van Gent blijkt dat vanaf 1863¹³⁴ werk werd gemaakt van de ordening van de moderne archieven (1794-1863) volgens de toen gangbare archivistische principes. Op basis van de richtlijnen, geformuleerd door de stedelijke Archiefcommissie, begon men het moderne archief rubrieksgewijze te ordenen. De rubrieken werden benoemd van A tot Z en van AA tot EE. Dit systeem was volgens de ontwerper onbepert uitbreidbaar en dus ten zeerste geschikt voor het omvangrijke en snel groeiende moderne archief van Gent.¹³⁵ In 1867¹³⁶ werd meegedeeld dat men binnen afzienbare tijd dacht te beginnen met de serie M, gewijd aan conscriptie, milite, Burgerwacht en diverse militaire zaken. De verdere onderverdeling van het nummer werd aangegeven met cijfers. Het gedeelte dat op de Burgerwacht betrekking had, werd ondergebracht onder het nummer M25. In 1868¹³⁷ kon men melden dat de eerste helft van deze reeks die bestond uit een grote hoeveelheid bundels en registers geheel gerangschikt was. In 1869¹³⁸ klonk het iets minder optimistisch: de rangschikking van de moderne archieven was zonder onderbreking verder gezet, maar het tweede deel van de reeks M liep

¹³⁴ SAG Jaarverslag over het jaar 1863 p. 8 en volgende.

¹³⁵ Een uitgewerkte behandeling van de lotgevallen van het moderne archief van Gent in zijn totaliteit en van de discussies die men voerde over de toe te passen ordening vindt men bij CHARLES L., *Inventaris van de reeks B "Briefwisseling" (1794-1921) van het modern archief van de stad Gent*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1991, pp. 18-24 en pp. 88-96.

¹³⁶ SAG Jaarverslag over het jaar 1867 p. 13 en volgende.

¹³⁷ SAG Jaarverslag over het jaar 1868 p. 7 en volgende.

¹³⁸ SAG Jaarverslag over het jaar 1869 p. 8 en volgende.

DE GENTSE BURGERWACHT

enige vertraging op. Dit tweede deel behelsde een zeer aanzienlijk aantal bundels, papieren en registers van de *Garde Nationale*, van de *Garde Bourgeoise*, van de Gemeentewacht, van de Schutterij, van de Stedelijke Wacht en van de Burgerwacht sinds het jaar VII van de Franse Republiek (1799) tot 1848. De reden voor de vertraging was weeral een nieuwe vondst op de zolders van het stadhuis van een grote hoeveelheid papieren die in de tweede helft van de reeks M moest geklasseerd worden. Dit betekent dat er nog andere neerleggingen zijn gebeurd dan de ons bekende uit 1848. Wat ook voor vertraging zorgde was de neerlegging in de gemeentearchieven van stukken die in deze reeks moesten worden ingevoegd. Wie verantwoordelijk was voor deze neerleggingen, wordt niet meegedeeld. Was het de Burgerwacht? De stedelijke administratie?

Uit het jaarverslag over 1870¹³⁹ blijkt dat de tweede helft van de reeks M geklasseerd was en dat men was kunnen beginnen met de reeks N.

De algemene indruk van de werkzaamheden van de negentiende-eeuwse archiefbewerker is er één van zoeken naar een geschikte ordening. Als ruggengraat voor zijn inventaris nam hij de overdrachtslijst van 1848. Deze overdrachtslijst behelsde in hoofdzaak stukken uit het bureau van de oppercommandant van de Burgerwacht. Wat sedert 1848 was bijgeschreven op de overdrachtslijst werd toen geschrapt en er werden nieuwe bladzijden in de katern van de overdrachtslijst tussengevoegd. Het aantal nummers werd teruggebracht van 164 naar 161. Ten gevolge hiervan wijzigde de inhoud van de nummers 157-161. De inventarisator voegde stukken toe uit de latere neerleggingen en uit de vondsten op de zolders van het stadhuis, verplaatste stukken van de overdrachtslijst uit 1848 naar nummers die hem meer gepast leken en maakte verdere onderverdelingen in de bestaande nummering. Dit laatste was wel nodig omdat bepaalde nummers zo'n proporties aannamen dat ze onoverzichtelijk werden. Toch bleef hij met een zeer onevenwichtige nummering worstelen. Soms stond een nummer voor één stuk zoals bij de processen-verbaal van de bestuursraad en soms stond één nummer zonder verdere onderverdeling voor een tiental verpakkingseenheden zoals alles wat de kantonale raad betrof. Het begrip archiefvormer en deelarchiefvormer was de inventarisator uit 1867-1870 vreemd en dat bracht hem ertoe het archief van de stad over de Burgerwacht in te voegen in het archief van de Burgerwacht zelf. Ook de verschillende instanties binnen de Burgerwacht zoals het bureau van de oppercommandant, de vijf legioenen, de eerste ban, de diverse raden enz. benaderde hij niet als deelarchiefvormers, maar louter inhoudelijk. Wat onderwerpsmatig te maken had met het eerste legioen, klasseerde hij bij het eerste legioen. Wat onderwerpsmatig te maken had met de kantonale raad, klasseerde hij bij de kantonale raad. Voor hem maakte het niet uit of de documenten zich vroeger bevonden op het bureau van de oppercommandant of op de staf

¹³⁹ SAG Jaarverslag over het jaar 1870 p. 8 en volgende.

van het legioen of bij de stad. Inschrijvingsregisters waarvan zowel de stadsadministratie als de Burgerwacht een exemplaar hadden, werden paarsgewijze geklasseerd.

Drie voorbeelden om de toenmalige werkwijze te illustreren:

- Documenten van de Burgerlijke Wacht, de rechtsvoorganger van de Burgerwacht, waren ondergebracht in de "reeks" M22³. Deze "reeks" bevatte archief van de stad Gent betreffende de Burgerlijke wacht. Deze wacht was immers een stedelijke instelling. Gezien de toenmalige werkwijze om wat onderwerpsmatig samen hoorde bijeen te plaatsen had men kunnen verwachten dat de stukken uit M22³ en de stukken uit M25 betreffende de Burgerlijke Wacht zouden zijn samengevoegd. Dit is tegen de verwachtingen in gelukkig niet gebeurd. Wel werden stukken die op de overdrachtslijst van 1848 voorkwamen vermengd met stukken die pas in 1856 werden toegevoegd. Maar opnieuw was de vermenging niet volledig. Er werden twee uit elkaar liggende nummers toegekend: 135 en 158. Heel erg systematisch ging men dus niet tewerk.
- Het nummer 150 dat in de overdrachtslijst van 1848 slechts (authentieke afschriften van) de processen-verbaal van de verkiezingen in de verschillende legioenen bevatte, werd exponentieel uitgebreid. Het werd onderverdeeld in een A, B, C, D en E waarbij elke letter voor één van de vijf legioenen stond. Het is duidelijk dat hier stukken uit de overdracht van 1848 en stukken uit de neerlegging van 1856 en 1857 in elkaar werden geschoven. Bij elk legioen werd bovendien een expliciet onderscheid gemaakt tussen stukken die reeds voor 1867 aanwezig waren in het archief en stukken die later verzameld werden op de zolders van het stadhuis. Waarschijnlijk waren het de laatstgenoemde stukken die een vertraging veroorzaakten in het klasseerwerk, zoals vermeld in het jaarverslag van het stadsarchief uit 1869. Men zou vandaag kunnen vermoeden dat de bescheiden op de zolders van het stadhuis uitsluitend archief van de stad over de Burgerwacht betrof. Bij nader inzien gaat het echter ook om archief van de verschillende legioenen. Een ontegensprekelijk voorbeeld hiervan vormen de diverse registers met dagorders. Dit in elkaar schuiven leidde tot een onherroepelijk en onomkeerbaar vermengen van de archiefvormers. Enkele voorbeelden. Bij de stukken op de zolders van het stadhuis waren er net als bij deze uit de oorspronkelijke overdracht van 1848 stukken betreffende de bewapening van de verschillende legioenen. Het gevolg hiervan was dat er een vermenging kwam van wat zich op het bureau van de kolonel-opperbevelhebber bevond en wat elk van de legioenen afzonderlijk bewaarde. Eenzelfde situatie voor de processen-verbaal van de verkiezingen en de eedafleggingen in de Burgerwacht. De minuten die archief waren van de stad werden vermengd met expedities en (authentieke) afschriften die voor de Burgerwacht bestemd waren. Een derde voorbeeld vormen de controlelijsten waarvan er zowel exemplaren aanwezig waren op het bureau van de kolonel-opperbevelhebber als op de staf van de legioenen. De archiefbewerker bracht alles netjes onder bij de

DE GENTSE BURGERWACHT

respectievelijke legioenen.

Omdat de onderverdeling van het nummer 150 in vijf letters nog te rudimentair was, voorzag de archiefbewerker een verdere onderverdeling in cijfers. Noch in aantal nummers, noch in de volgorde van de inhoud van de nummers is veel uniformiteit te merken. Voor de vier stadslegioenen varieert het aantal nummers tussen de 14 en de 19.

- Het laatste nummer van de inventaris uit 1867-1870 was 161. Qua volume was het een vrij omvangrijk gedeelte dat een vermenging lijkt te zijn van archief van het bureau van de opperbevelhebber van de Burgerwacht en van archief van de stad betreffende de Burgerwacht. Het was onderverdeeld in dertig subnummers met twee koptitels: *pièces générales* (161/1-18) en *correspondance* (161/19-30). Niettegenstaande deze grote tweedeling treft men bij de algemene stukken ook briefwisseling aan. Omgekeerd treft men bij de briefwisseling ook andere stukken aan. Ofschoon de algemene beschrijving van de subnummers 161/1-18 reeds *pièces générales* was, kreeg het subnummer 161/18 nog eens de omschrijving *affaires générales; pièces diverses* mee. Met andere woorden een subrubriek varia binnen de hoofdubriek varia. Deze varia in het kwadraat besloeg bovendien ongeveer een kwart van de omvang van de subnummers 161/1-18. Ook het onderdeel *correspondance* (161/19-30) werd afgesloten met een rubriek diversen.

Het mag duidelijk zijn dat de inhoudelijke benadering van de negentiende-eeuwse archiefbewerker hem hoofdbrekens moet bezorgd hebben. Er waren vele stukken die moeilijk in een rubriek waren onder te brengen of die eigenlijk in meerdere rubrieken pasten. Het gevolg was dat hij bleef zitten met een onoverzichtelijke rubriek "varia". Deze werkwijze gaat lijnrecht in tegen de huidige archivalistische inzichten die documenten beschouwen als de neerslag van een handeling en ze in deze context willen bewaren. Het gaat hierbij om meer dan de inhoud van het document. Essentieel zijn vragen als wie het archiefstuk heeft gevormd en bij de uitvoering van welke taken. Wat is met andere woorden de bestaansreden van het stuk?

2.5. Van 1870 tot 2002

Na 1870 hoort men niets meer dat expliciet over het archief van de Burgerwacht gaat. In 1885 is er de afvoer van documenten, handschriften en drukwerken naar de samengevoegde stads- en universiteitsbibliotheek.¹⁴⁰ Of hierdoor documenten van de Burgerwacht naar de bibliotheek van de universiteit Gent zijn verhuisd is niet zeker. In de lijsten van afgestane archiefbe-

¹⁴⁰ Volgens L. Charles werden op heel regelmatige wijze archiefbescheiden door het stadsarchief afgestaan aan de universiteit van Gent. Ze verwijst hiervoor naar de verslagen van de archiefcommissie. CHARLES L. *Inventaris van de reeks B "Briefwisseling" (1794-1921) van het modern archief van de stad Gent*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1991, p. 93.

scheiden die op regelmatige basis voorkomen in de processen-verbaal van de zittingen van de archiefcommissie, komt de Burgerwacht niet ter sprake. De stukken betreffende de Burgerwacht van Gent die zich thans in de bibliotheek van de UG bevinden, kunnen er ook op een ander manier zijn terecht gekomen. Een vroegere bibliothecaris van de universiteitsbibliotheek, Dhr. Ferdinand Vanderhaeghen, was namelijk een grote verzamelaar van *Vliegende Bladen*, een begrip waaronder hij allerlei bijeenbracht wat enige historische waarde zou kunnen hebben.¹⁴¹

Een ander gegeven dat ongetwijfeld zijn sporen heeft nagelaten in het bestand van de Burgerwacht is dat het stadsarchief enkele malen is moeten verhuizen. Het is niet onwaarschijnlijk dat toen één en ander verloren ging of dooreen werd gehaald. Zo is er in 1891¹⁴² sprake van een verhuis van de archieven naar de troonzaal van het *Oud Schepenhuis van de Keure* en van de verkoop en dus vernietiging van ongeveer 4000 kg papier. Deze vernietigingscampagne was eigenlijk al begonnen in 1889 en trof alle overbodig beoordeelde stedelijke documenten, vooral nog niet geordende stukken op de zolders van het stadhuis. In 1893, 1904 en 1907 volgen nog vernietigingscampagnes waarbij de aanduiding van wat vernietigd wordt, steeds beknopter gebeurt.¹⁴³

¹⁴¹ De *Vliegende Bladen* vormen één grote documentaire verzameling die is ingedeeld in vier "fondsen", genummerd met Romeinse cijfers van I tot IV. De verdere onderverdeling van een fonds is alfabetisch op grond van toegekende trefwoorden. Per letter van het alfabet wordt ook aangegeven om welke verpakkingseenheid het gaat. De stukken betreffende de Burgerwacht bevinden zich onder het trefwoord *Garde Civique*. Een verwijzing als "I G 3-9" betekent: fonds I, letter G, kartons 3 tot en met 9. Stukken die betrekking hebben op de Gentse Burgerwacht zijn te vinden in I G3-9, II G11, III G2-6 en IV G2. Wie op zoek is naar illustratiemateriaal over de Burgerwacht heeft hier een rijke bron. Het gaat om talloze affiches, nieuwjaarskaartjes, uitnodigingen zoals voor een schieting of een banket, menukaarten, ... Tussen deze documentatie zijn ook archiefbescheiden verzeild geraakt zoals in I G5-7 (vierde legioen en jagers-verkenners) en I G9 (tweede legioen). Sommige archiefstukken zoals briefwisseling of processen verbaal van verkiezingen in I G3 zijn compleet uit hun context gerukt. Het grootste deel van de stukken dateert uit de periode na 1848 en is door verzuring in slechte materiële staat. De stukken uit 1830-1848 zijn allemaal contextloos, maar kunnen inhoudelijk toch nog één en ander bijbrengen. Voorbeelden uit I G4 zijn een proces-verbaal van de zitting van het Nationaal Congres op 2 april 1831 in verband met de mobilisatie van de eerste ban, een proces-verbaal van de tuchtraad, een verslag over afwezigheid op de dienst. Ook over de Burgerlijke Wacht zijn losse stukken te vinden in I G4, I G9 en III G2-3. Wie over de jagers-verkenners of over de bereden Burgerwacht en de artillerie van na 1848 gegevens zoekt, zal wellicht meer informatie vinden in de *Vliegende Bladen* dan in het stadsarchief van Gent.

¹⁴² SAG Jaarverslag over 1891 p. 23 en volgende.

¹⁴³ Een bespreking van de vernietigingscampagnes en de lijsten van vernietigde bescheiden vindt men bij CHARLES L., *Inventaris van de reeks B "Briefwisseling" (1794-1921) van het modern archief van de stad Gent*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1991, pp. 93-96.

DE GENTSE BURGERWACHT

De Burgerwacht wordt niet vermeld. In 1899¹⁴⁴ is er sprake van de ontruiming van de zaal van de hedendaagse archieven en van het plan om in 1900 over te gaan tot een algemene verplaatsing om de nieuwe, in bewaring gegeven stukken in te lassen en zo de nodige ruimte vrij te maken voor de voortzetting van de verschillende reeksen.

In 1912¹⁴⁵ is er sprake van het opmaken van inventarissen en van een nieuwe ordening. Onder de reeksen die worden opgesomd bevindt zich ook militie en Burgerwacht. Is toen de inventaris ontstaan die thans nog in de leeszaal ter beschikking wordt gehouden als toegang op de volledig reeks M en dus niet alleen op het bestand van de Burgerwacht? Volledigheidshalve dient vermeld dat in deze inventaris op de reeks M het bestand van de Burgerwacht voor de periode 1830-1848 slechts één nummer kreeg: M25. Er kwamen later aanvullingen die werden aangeduid met bisnummers, gaande van M25² tot M25¹². Als de inventaris op de reeks M toen is ontstaan, moeten er in elk geval op een later tijdstip nog neerleggingen zijn gebeurd, aangezien stukken worden vermeld die dateren van na de Eerste Wereldoorlog. Vermeldenswaard is dat een beperkt deel van deze bisnummers betrekking heeft op de Burgerwacht van 1830-1848. M25² bijvoorbeeld bevat de begrotingen van de Burgerwacht vanaf 1836 met als archiefvormer de stad. M25³ bevat de jaarrekeningen van de Burgerwacht vanaf 1836 van dezelfde archiefvormer. Van nog groter belang is het bisnummer M25⁹ dat uit zes verpakkingseenheden of kartons bestaat waarvan er vijf bijna integraal de periode 1830-1848 behelzen. Van de meeste stukken in deze vijf verpakkingseenheden is de archiefvormer de Burgerwacht. Een deel van de stukken heeft te maken met de rol van de Gentse Burgerwacht tijdens de tiendaagse veldtocht in augustus 1831. Het is merkwaardig dat deze stukken in 1848 niet bij de overdracht hoorden en ook in 1867-1870 niet in de inventaris werden verwerkt. Blijkbaar werden ze op een later tijdstip teruggevonden of overgedragen en geïnventariseerd.

Nog in 1912 gebeurde de voorbereiding van een nieuwe verhuis. De troonzaal moest worden ontruimd voor de manifestaties naar aanleiding van de werelddoortoonstelling. In 1913¹⁴⁶ gebeurde deze verhuis van het archief zowel naar andere lokalen binnen het stadhuis als naar de tweede verdieping en de zolder van het *Oud Schepenhuis van Gedele* dat aanleunt bij het stadhuis.

In 1914¹⁴⁷ en 1915 is er opnieuw sprake van het vernieuwen van inventarissen en het maken van nieuwe rangschikkingen. Enkel militie wordt vermeld.

¹⁴⁴ SAG Jaarverslag over 1899 p. 48 en volgende; Jaarverslag over 1900 p. 52 en volgende.

¹⁴⁵ SAG Jaarverslag over het jaar 1912 p. 56 en volgende.

¹⁴⁶ SAG Jaarverslag over het jaar 1913 p. 52 en volgende.

¹⁴⁷ SAG Jaarverslag over het jaar 1914 p. 43 en over het jaar 1915 p. 50 en volgende.

DOMINIEK DE MEESTER

Rekende men hiertoe nog de Burgerwacht? Dit is niet uit te maken. Ook in de volgende jaren heeft men het over het herschrijven van verscheidene inventarissen van het nieuw archief,¹⁴⁸ maar het is niet duidelijk of dit ook op het archief van de Burgerwacht slaat.

In 1925¹⁴⁹ legt M. J. Deplancke, ere-afdelingsoverste van het Provinciaal Bestuur een reeks documenten over de Gentse Burgerwacht neer. Ook in 1940 is er sprake van de neerlegging van bescheiden van de Burgerwacht van Gent door Dhr. Philippo. In geen van beide gevallen wordt nader gespecificeerd om welke documenten het gaat. Opmerkelijk is dat nergens wordt meegedeeld wanneer twee andere neerleggingen gebeurden. Onder de reeks Mbis¹⁵⁰ heeft men immers nog twee neerleggingen ondergebracht. Om te beginnen zijn er de stukken die afkomstig zijn van E. Morel de Boucle Saint-Denis en die vooral te maken hebben met de gebeurtenissen rond de Eerste Wereldoorlog en erna. Anderzijds zijn er de stukken die betrekking hebben op de afdeling artillerie van na 1848 en die geschonken werden door Dhr. en Mevr. V. De Wilde-Van de Casserie. Zij deden deze schenking ter nagedachtenis van hun (schoon)broer Dhr. L. Van de Casserie die overleed op 15 april 1940.

Al eerder werden enkele verhuizingen vermeld. Ook na de Eerste Wereldoorlog blijft het archief in zijn totaliteit enkele verplaatsingen ondergaan. Vanaf 1925 is herhaaldelijk sprake van de slechte behuizing van het archief. Uiteindelijk wordt de vroegere *Berg van Barmhartigheid* gekozen als nieuwe bestemming voor het stadsarchief. Van 17 augustus tot 10 oktober 1931¹⁵¹ gebeurt de verhuis. Het jaar nadien gaat gedeeltelijk op aan het klasseren en terug op zijn juiste plaats brengen van de verschillende bestanden. Bij die gelegenheid worden hier en daar oude omslagen vervangen. In hoeverre het archief van de Burgerwacht hieronder heeft geleden is niet uit te maken.

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog worden de zolders van de archiefbewaarplaats ontruimd en worden de stukken verdeeld over de eerste en tweede verdieping. Na de oorlog moet dit alles weer op zijn plaats worden gezet. In 1949¹⁵² beslist men de ganse tweede verdieping voor te behouden aan het hedendaags archief waaronder dus ook dat van de Burgerwacht. Deze

¹⁴⁸ SAG Jaarverslag over de jaren 1918-1919 p. 98 en over de jaren 1920-1921 p. 98.

¹⁴⁹ SAG Jaarverslag over het jaar 1925 p. 24 en volgende.

¹⁵⁰ Dit is althans de aanduiding in de inventaris die beschikbaar is in de leeszaal. De verpakkingseenheden in het depot dragen de aanduiding B.W. I (=Morel de Boucle Saint-Denis) en B.W. II. (=De Wilde-Van de Casserie).

¹⁵¹ SAG Jaarverslag over het jaar 1930 p. 24 en jaarverslag over 1931 p. 22 en jaarverslag over 1932 p. 17.

¹⁵² SAG Jaarverslag over het jaar 1949 p. 279.

DE GENTSE BURGERWACHT

groepering wordt in 1950 uitgevoerd terwijl men tegelijkertijd de documenten en dossiers rangschikt die gedurende lange tijd onaangeroerd zijn gebleven.¹⁵³ In 1951 wordt dit afgerond met het aanbrengen van duidelijke opschriften op de verschillende bestanden. Men blijft aandacht hebben voor het hedendaags archief. In 1954¹⁵⁴ start men met het vervangen van de in bedenkelijke staat verkerende verpakking door speciale archiefdozen. Dit wordt voortgezet in de daaropvolgende jaren. Ook het archief van de Burgerwacht moet toen een degelijke verpakking hebben gekregen. Op deze nieuwe verpakking beperkte men zich niet tot de aanduiding M25. Men beschikte toen nog over de inventaris uit 1867-1870 en probeerde zo goed als mogelijk de nummering daaruit over te nemen zodat er toch enige uiterlijke tekenen zouden zijn die iets over de inhoud van de kartons zouden zeggen. Hierbij kreeg men wel erg raadselachtige aanduidingen. Eén enkel voorbeeld ter illustratie:

M25	M25 is het basisnummer
Inv N150	Het nummer 150 stond in de inventaris van 1867-1870 voor stukken van de afzonderlijke legioenen.
A7 ^A -AD 14 ^A	Omdat Gent 5 legioenen kende kreeg men een onderverdeling van A tot E. Hier gaat het dus om het eerste legioen (A). Binnen elk legioen had men nog eens een onderverdeling die met cijfers wordt aangegeven. In dit geval de cijfers 7 tot 14. Nochtans betekent dit niet dat alle cijfers tussen 7 en 14 vertegenwoordigd zijn. Het kan ook betekenen dat er stukken aanwezig zijn die ressorteren onder 7, 9 en 14. De letters AD staan waarschijnlijk voor het Latijnse "ad" in de betekenis "tot". De letter A in superscript betekent dat stukken van hetzelfde inventarisnummer al eens in een ander karton voorkwamen. Dezelfde uitleg voor A1-AD 14.
A1-AD 14	De jaartallen 1848-1849 blijven onduidelijk. Vermoedelijk is dit een fout en moest er enkel 1848 staan als verwijzing naar de datum van overdracht. In dit karton bevond zich geen enkel stuk uit 1849. Dat de archiefbewerker uit de twintigste eeuw wel eens verstrooid kon zijn, blijkt ook uit een ander karton waar volledig ten onrechte de jaartallen 1931-1932 werden genoteerd.
1848-1849	

In 1971¹⁵⁵ werd een begin gemaakt met de vertaling en herwerking van de inventarissen van het moderne archief. In 1984¹⁵⁶ besliste men de handgeschreven inventarissen uit de leeszaal te kopiëren om ze voor verder verval te behoeden. Waarschijnlijk werd bij één van deze gebeurtenissen een getypte bijlage gemaakt van het niet geklasseerd archief van de Burgerwacht. Er kwam eveneens een algemeen overzicht van archiefdocumenten op het stads-

¹⁵³ SAG Jaarverslag over het jaar 1950 p. 314.

¹⁵⁴ SAG Jaarverslag over het jaar 1954 p. 384.

¹⁵⁵ SAG Jaarverslag over het jaar 1971 p. 76.

¹⁵⁶ SAG Jaarverslag over het jaar 1984 p. 79.

DOMINIEK DE MEESTER

archief in verband met de negentiende-eeuwse Burgerwacht te Gent. Deze twee getypte overzichten bevinden zich bij de inventaris van de reeks M die men in de leeszaal kan raadplegen.

Zoals al vermeld, beschikte de gebruiker in de leeszaal tot voor kort enkel over de algemene inventaris op de reeks M. Hierin had het archiefbestand van de Gentse Burgerwacht over de periode 1830-1848 -dat zo'n twintig strekkende meter omvat- één nummer: M25. De negentiende-eeuwse inventaris was onvindbaar. Zelfs als men deze oude inventaris wel had kunnen raadplegen, had men er waarschijnlijk weinig mee kunnen aanvangen gezien de ondoorzichtige nummering op de verpakkingseenheden in het depot. Toch slaagden mensen als Roger Van Aerde¹⁵⁷ erin om onderzoek te doen over de Gentse Burgerwacht. Naar alle waarschijnlijkheid heeft hij zijn onderzoek beperkt tot enkele verpakkingseenheden. Maar hoe verdienstelijk dit werk ook moge zijn, het grote nadeel aan deze publicaties is dat bij de bronvermelding steeds verwezen wordt naar M25 zonder nadere specificatie. Een dergelijke verwijzing is waardeloos gezien de omvang van het nummer. Ofschoon het ganse nummer M25 inclusief de bisnummers M25² tot en met M25¹² werd bekeken naar aanleiding van de nieuwe inventarisatie van het archief van de Burgerwacht, werd het grootste deel van de door hem geciteerde en afgedrukte documenten aanvankelijk niet teruggevonden. Uiteindelijk werd een deel van het raadsel opgelost toen bleek dat er vroeger een nummer M22³ bestond. Dit nummer werd op een bepaald moment geliquideerd en vervangen door M30⁴. In de artikels werd foutief verwezen naar M25. Verwarring en chaos alom.

Toen in 2002 ook de oude inventaris uit 1848 zoek was, drong een bewerking en ontsluiting van het bestand zich op. Een eindverhandeling in het kader van de Gespecialiseerde Studie Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer leek een ideale gelegenheid. Ondertussen is de nieuwe inventaris van het archief van de oude Burgerwacht (1830-1848) een feit. Nu de "wegwijzer" er is, is het enkel nog wachten op geïnteresseerden om de inhoud van dit bestand verder te verkennen.

¹⁵⁷ VAN AERDE R., "De Gentse Burgerlijke Wachten. 1814-1914", in *Gentse tijdingen*, 1993 (6), pp. 336-357 en 1994 (1), pp. 23-45 en 1994 (2), pp. 96-113 en 1997 (2) pp. 95-99.